

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XVIII-ik évf.

Mártius, Április. 1883.

2-ik füzet.

A TANULÓK TÚLTERHELÉSE.

Sokan azt állítják, hogy az emberiségnek egy nemesebb cél utáni törekvésében nem lehet csigaléptekkel haladni. A tökély felé haladás a nemzetek életében némi gyorsaságot követel és gyakran a lépcsőzetes emelkedés csak idővesztegetés. Az újkori iskolázás a tanuló ifjúságot oly mennyiségben is szeretné tudományjal saturálni, milyen mennyiséget a görög és római ó-kornak még virágzása legmagasabb korában is alig találunk. Ha ez a törekvés valóban gyümölcsöket is teremne, akkor méltán büszkéek is lehetnénk reá. De a tapasztalat azt mutatja, hogy: „a jelenleg elterjedt és divatozó nevelési rendszer mellett elmecsevészedik a test és vele együtt a lélek is.“ Az alábbiakban célom e tárgy bővebb kifejtése.

A növendék ifjúság sokat tanul és keveset tud. A tanítványt úgy vezérelve tanítják, hogy tudja mind azt, a mit 10—12 tanárja az iskolának tud. Így tehát valamelyiket ezekből a tudományokból valahogy csak tanulja, a többit gyengén, némelyiket rosszul és e hajza mellett, ha van önérzete vagy szégyene, egészségét rontja kisebb vagy nagyobb mértékben. Az autodidacthusok a legtudósabbak, kérhetjük tőlök, vajjon ily módon lehet-e tudományt szerezni? Hol van olyan encyclopaedista, ki erre azt mondaná: ez az út, ezen haladjunk. De azt is mondhatják, hogy állításomban csalatkozom és bizonyítékokat kell felhoznom. Megteszem, megkísértem ilyeket felsorolni.

Az iskolák túlterhelése feletti panasz nem új, az időt körülbelől félszázra lehet tenni. Emberbarátok és figyelmes orvosok szemét nem kerülte ki és arra a meggyőződésre vezérelte, hogy sok gyermeknek testi egészségét az iskolai tanítás-módszer aláássa. Az ifjúság szellemi megerőltetése alatt szenved a test. Segítségre van szükség.

Dr. Lorinser C. J. bonni tanácsos 1836-ban egy könyvet adott ki: „Zum Schutz der Gesundheit in den Schulen.“ E könyv nemcsak a közönség figyelmét, hanem a hatóságokét is magára vonta. Ha csak belőle az alább idézendő tételeket méltatjuk is figyelemre, csodálkozunk kell, hogy e könyvben figyelmesen felsorolt tételek a tanítóvilágban visszhangra nem találtak és szinte egy félszáz mulva újból az

iskola túlterhelhetése ellen sikra kell szállani. De lássuk, mit mond Lorinser:

Amerika felfedeztetése óta nagy változás történt az emberek szellemi és testi életében. Az életmód sokszoros változtatása a testet fogékonyabbá tette a külbehatásokat illetőleg, félszepségek és betegségek örökölhetőbbeké lettek. Ingerlékenység, ideggyengeség, a tüdőök és altest beteges hajlama a szülőktől átszármazik az ivadékokra; ezek gyenge testalkattal jönnek a világra és ilyennel mennek az iskolába is. Itt azonban oly sors vár a gyermekekre, mely a még csirájában alvó betegségek közül sokat azonnal életkifejlésre hoz, legyen az akár gymnasium, akár másnemű iskola.

Főtényező a tantárgyak sokasága, a tanóráké és a házi feladatok száma. Az első zavart és eltompulást okoz a szellemben, a második a test természetes kifejlődését akadályozza és a harmadik azt eredményezi, hogy eme két káros befolyást az iskolán kívül nem elensúlyozhatja. A folytonos túlterhelésnek és izgalomnak kikerülhetlen következménye a gyengeség és eltompulás, s így a szellemi erő, melynek különösen a férfi és érettkorban kellene, hogy tettekben nyilvánuljon, már a növendék serdülő korában idő előtt tulcsigázódik és kimerül, s csakis a szervezetileg erősebbeknek jut az a szerencse, hogy testök egészsége tönkre nem megyen, s még ezeknél is tagadni nem lehet, hogy a későbbi korban meglátszik a túlterhelés káros hatása.

Az említett módon a szellemi mivelődés túl van hajtva és céltevesztett. E mellett a test, természet-ellenes kényszer által hanyargattatik. Épen az a szerv van megtámadva, melynek kiképződésére üde lég és testi mozgás okvetlenül szükséges, épen mint a növények tenyésztéséhez az eső és napfény. Egy ifju ember, egy serdülő növendék, naponta 6—8 órát kénytelen az iskolában ülni, e mellett nehány órát a lakáson dolgozni. A virágházak elmecsevészedett virágjai csak halavány növények, a sötét bánya menetekben dolgozó munkások nem kevésbbé halaványok, s ilyenek a gymnasiumi tanulók is. Halavány arc, bágyadt szem, bágyadt test, nyomott kedély, s az üde ifju tűz és a bátor tekintet helyett öreges arczkifejezés. Ehez aztán járulnak a későbbi időben altesti bántalmak, emésztési zavarok és aranyéres bajok, melyek később az egész szervezetet szenvedő állapotba hozzák. Most már nem nagy ritkaság szorgalmas tanulóknál a nehézkort (hypochondria) észlelni s valóban szomorú dolog oly betegséget venni észre ifju embernél, mely rendes körülmények között csak is a késő életkorban szokott föllépni. Fentebb elé-

számlált állapotoknál többé-kevésbé a mellkas szervei is zavart mutatnak. Így oly ifju emberek, kiknek tüdője már születésöknél fogva gyenge, szenvedni fognak az előrehajlástól, mint ezt az írás, olvasás és rajzolásnál kell tenniök. Ha a gyermekek erősen figyelnek, a lélegzésnek különös neme áll elő, melynek neve rövid lélegzés (respiratio parva); a tüdők teljesen nem tágulnak ki, s így bennök a levegő nem ujul meg,

Az egész lélegzési működés ez említett módon tökéletlen s ha valamiképpen lehet gondolni, hogy a tuleröltetett tanulásból, miként azt számos példa mutatja, tüdő betegségek származnak, csak is eme hiányos vérkeringés és elégtelen vércsere miatt gondolható, s azt is könnyen meglehet érteni, hogy a rendes életműködési folyam eme zavarása, ha az ifju korban nem is okoz bajt, de káros utóhatása felléphet a 20-tól a 40 évig. Továbbá iskoláink berendezése, az emberi test egyik legnemesebb szervét, a szemet láterejében veszélyezteti. Határczott tények mutatják, hogy soha a rövid látás nagyobb arányban nem növekedett, mint jelenleg. A felsőbb osztályok $\frac{1}{10}$ -de szemüvegek hordására van kényszerítve.

A tényeket magok a szülők is látták, de az ok a nagy többség előtt ismeretlen maradt. Panaszoltak is a veszedelem ellen, de a bajt hagyták azért tovább terjedni.

Lorinser nyilatkozatait meglepetve hallották minden felé, állításai bizonyítékra találtak az orvosok részéről és néhány kitünő tanférfiú részéről is, mint pl. o. a kitünő Nimayeréről. Vizsgálni kezdték a dolgot és rábukkantak a tulerhelésre. A magasabb tanhatóságok figyelmüket erre fordították és véleményeket kérdeztek különösen a paedagogusoktól. A kormány hajlandó volt segíteni, a szülők várták a segedelmet. De a segedelem nem érkezett olyan könnyen, mit érteni is lehet. A szakférfiak pártemberek voltak. Lorinser ítélete első tekintetre kárhoyztató, becsületsértő volt a tanító testület ellen. Ha tulerhelhetés van, akkor első kötelessége azon a tanító testületnek segíteni. Hogy elegendhessenek orvosok iskolai dolgokba, ily állítás mindenesetre visszautasítást érdemel, és a visszautasításban nem is volt hiány; volt is ilyen, méltóságteljes is, haragos is, könnyelmü is, gyalázó, megvető, ellentmondó is, röviden sokféle írásban és szóban; de egy sem bizonyító. Végre a vihar megszűnt, néhány év mulva még szellője is elaludt az egész dolognak. A hatóságok figyelmeztették az intéző köröket, hogy ne terheljék tul a tanítványokat, de ez intés mellett is, még az emberséges és belátással biró tanítók sem tudtak segíteni a bajon.

Sőt a tudományok gyarapodván évről-évre terjedelemben, velök együtt a túlterhelés növekedett az iskolákban. A tudományra előkészítő iskolák a tantárgyak mennyiségét aggodalmasan szaporították.

A tudományok újra éledése óta a gymnasiumok voltak csaknem kizárólagosan a nemzeti tudományosság előkészítő iskolái és így méltán is nevezték humanus iskoláknak. Magasabb szellemi kiképzés bennök azáltal eszközöltetett, hogy a görög és római irodalomra főszóly volt fektetve. De az idők változtak s a történelem — bölcsészeti tudományok mellett — az emberiség akarata és szelleme a természet-tudomány és mennyiség-tani szakokra is irányult.

E tudományok életbevágó hasznát nem lehetett elvitatni és így a gymnasiumoknak, hogy valódi humanisticus becsök megmaradjon, a régi humanismus mellé még emez új elemet magukba kellett hogy vegyék.

A görög és latin nyelvek tudása az életszükségletek megszerzését nem bírta megteremteni. S a vegytan, természettan és természetrajz mind a gymnasiumok tantárgyai közé soroltattak, nem jó kedvből, de kikerülhetetlen szükségből. És mi lett ennek következménye, mint az elviselhetetlen túlterhelés. Az ó-classicus műveléshez az új realisticus képzést kellett csatolni. S így lett a modern gymnasialis nevelés, melynek szeme előtt az élet kelleke is ott lebegett, de a mely élettani és egészségi szempontból a tantárgyaknak olyan tulhajtott mennyiségét ölelte fel, hogy azt a benne felnövő ifjak sem megtanulni, sem pedig hasznosan átérteni nem tudták. De gondolhatjuk azt, hogy talán e közben a tanítási módszerek megkönnyebbültek vagy újabb módszerek is találtattak fel? Erre határozottan nem-mel felelhetünk. A történelmi és összehasonlító nyelvvizsgálatok a classicai nyelvek grammatikáját, exegesisét új nehéz elemekkel rakták meg és a tananyag, eltekintve az új tanítási módoktól, bajosabb és sokkal nehezebb lett. Ez valóban így van és mégis csodálatos, hogy e mellett hogy lehetett az új tantárgyakat is a gymnasiumokba bekebelezni. Hogy e példa bár látszólagosan megoldassék, csak egy út volt, a házi feladatoknak rendkívüli nagy mennyiségben, írásban való dolgoztatása. Ez az erőt tulfeszítette, érezték a tanítványok, látták a szülők és észrevették a tanárok. Több ország cultusministere ezen túlterheltetés ellen felszólyalt; Siléziában összegyűltek az igazgatók és e túlterheltetést megbeszélték; de mégis a tanítványokra nézve semmi könnyebbülés nem történt. A megvitatás eredménye csak az volt, hogy kimondották: 10 óra hetenként házi dolgozatra a VI. osztályt tul nem terheli; az V-öt 11 óra; a IV-et 15; a III-at 18 és 19; az I. és II-at 24 óra.

E határozatokat bár tapasztalt tanférfiak hozták, de nem hozhatunk kimondani, hogy enynyi házi dolgozat is valódi túlterhelés.

Ha nem tudná az ember azt, hogy gyakran éles és belátó szemek is a szokás tömött ködében megvakulnak, csodálkoznék azon a paedagogiai balfogalmon, hogy ifju növendékektől lehet 10—12 órai foglalkozást kivánni a tantermekben, mert ez nemcsak túlterhelés, hanem az egészségnek szándékos veszélyeztetése. S határozottan állíthatjuk ezt, mert a mi szülőink nem ezzel a módszerrel neveltettek. S ha most valaki azt kérdezné tőlünk, hogy mondanók meg valóban, hogy egy tanuló hány óráig foglalkozhatik tanulással, a kérdés nem hozna zavarba, mert feleletül határozottan azt adnók: minden ifjunak testalkatától függ az, hogy hány órát fordíthat tanulásra és okos paedagog, ki ezt megtudja határozni s feladatait e szerint adni. Hanem most a legtapasztaltabb paedagogus jóakarátát is elnyomja a tananyagok halmozott sokasága. És ez a halmozódás folytonosan növekedik. Én nem kételkedem abban, hogy a tanítók nagy része ezt éppen oly jól tudja, mint bárki más.

A szülők aggodalma és gyermekek feletti gondoskodása a tanítók jóakarátával egyetemben még sem vetett gátat, a túlterheletésnek, de akadt egy orvos, ki 1882. június 3-án az elmeegógyászat eisenachi ülésén előadást tartott arról, hogy miféle tapasztalatokat tett a tanintézetek mindkét nembeli növendékeinél a tananyag befolyásáról az elmére. Határozottan kárhoztatta a túlterhelést. Az előadást tetszéssel fogadták. A bizonyítékok oly erősek voltak, hogy az előadás kinyomatott s szülők s mások kezére jutva, végre a parlamentekbe felszólalásra adott alkalmat. Magától értetődik, hogy a felszólalások eredménytelenek voltak. A mi irni szerető korunkban nem jelenhet meg semmi, legyen az helyes vagy helytelen, hogy az ellenoldalról meg ne bíraltassék.

Akadott egy másik orvos, ki Hasse állításait tagadta, állítván, hogy túlterhelések itt-ott jönnek elé, de elmezavarodás ebből nem származik, erre öröklési hajlamnak kell fenforogni. Az irányadó és illetékes körök ezzel a nyilatkozattal megelégedtek, azt gondolván, hogy a panasz talán tulhajtott.

Azonban mi ítéletünkben nem lehetünk ily egyoldalúak. Hassé sem tagadta, hogy ez öröklési hajlamok kitörését elésegíti és siettetí a túlterhelés. És egy értelmes orvos sem tagadhatja, hogy elmezavaroknál nyugalom vagy pedig a szellemi munkától való visszataratás magát az elmezavart is meggyógyíthatja és ily gyógyszer rámutat egyszersmind a betegségnek okára is. Maga a kitünő elmeegó-

gyász dr. Schnell állítja, hogy tekintetbe kell venni, hogy megerőltetett gymnasiumi tanulókat csak ritkán visznek nyilvános tébolydába, mert e tébolyok a tanítványoknál mulékonyak és rövid ideig tartanak, legtöbbszörre nyugalom, falusi lég s más a czélnak megfelelő kezelés által gyógyíthatók. De figyelemmel kísérve, azt mondhatjuk, hogy felsőbb intézeteink növendékeinél ideges betegség, fejfájás, ingerlékenység sokszor lép fel és nem kell a paedagogusoknak az okosan gondolkodó orvos intő szavát kevésre becsülni, ha ők a túlterhelés ellen szólnak; mert az magára az egészségre kártékony és másodsor pedig czélt téveszt abban, hogy a vonzalmat a magasabb tudományokra gyengíti, az ifjat önerejében való bizalmatlanságra indítja.

A nemi ösztön ébredése előtt ritkán szokott a gyermekeknél téboly fellépni, s ha mégis jelentkezik, akkor ennek az oka a tanulás viszonyaiban keresendő. Szerencse, hogy ritkán lép fel; de éppen azért az okot kutatni minden észlelő orvosnak kötelessége, mert ha ez ok a tanulásban való megerőltetésben gyökereznek, akkor ez a tanuló ifjúságnak egy nagy részét veszélylyel fenyegetné.

Tehetséges, szorgalmas tanulók némelyikénél szellemi bágyadtság vehető észre, másoknál izgatottság vagy részvétlenség az ifjúság életkörébe tartozó érdekek iránt. E bádgyasztó állapot olyan orvosok előtt, kik ifju tanulók kezelésével bajlódtak, nem ösmeretlen, s energia nélküli testtartásban, bágyadt tekintet és alélt kifejezésben mutatkozik. Ez semmi más a legtöbb esetben a tanulóknál, mint idült agyfáradtság és arra a túlzogatott ingerre vihető vissza, melyet a túlterhelt tanulás okoz, s mely legtöbbször olyankor mutatkozik, midőn a tanulóktól valami olyant kívánnak, mit a fejletlen agyvelővel megérteni és elsajátítani nem bir. Ezeket az észleleteket tudományosan gyakorlott orvosok kétségbe nem vonhatják. Megengedem, hogy valódi téboly a tanuló ifjúságnál ritkán lép fel, de a fentebb vázolt kedélyi és szellemi állapot minden egyéb csak nem egészséges, és a szerető szülők és lelkiismeretes tanítókra nézve nem kívánatos jelenség. Mit használ ilyen esetekben a határozott tagadás vagy indifferens figyelembe nem vevés? A jelenleg divatozó tudományos nevelés még a fentebb említettek kivül egy sokkalta szembeötlőbb és semmiféle részrehajló takargatás által sehogy el nem rejthető káros állapotot teremtett.

Régebben hazánkban azt hitték, hogy a német tanintézetek növendékei affectálásból viselnek szemüvegeket. Ha megtekintjük a mi középtanodáink felsőbb osztályait, ha szemüveget nem is látunk

anynyt, mint a német tanintézeteknél, de a szemüvegekre való szükség nálunk már aligha kevesebb, mint Németországban. Sajnálom, hogy adatok a hazai tanintézeteknél felvett szemvizsgálásokról rendelkezésemre nem állanak; ilyen vizsgálódások tudtommal e hazában sohasem is tétettek.

De hogy az iskola teremti a rövidlátást, beszéljenek ennek bizonyítására azok a számok, melyek előtt a tagadás elnémul. Badenben, már 1844-ben hivatalos vizsgálatot tartottak, mely azt mutatta, hogy 2172 gymnasialis tanuló közül 392 rövidlátó volt. 1880. Frankfurt egyik gymnasiumának VI. osztályában 4%; V-ben 20%; IV-ben 28%; III-ban 35%; II-ben 55%; I-ben 65% és így tovább, egyik gymnasiumban több, a másibban kevesebb találtak. Ez borzasztó eredmény! És most az a kérdés, hogy vajjon az ok a nevelés, vagy az öröklési hajlam?

Mind a kettő, és mind a kettő figyelemre int. A számok azt mutatják, hogy az iskolázás gyarapítja a rövidlátókat; az orvosi tapasztalat azt bizonyítja, hogy a rövidlátás öröklési hajlamot mutat.

Ez nyomasztó kilátás a jövőendő nemzedékre! Orvosi vizsgálódások kimutatták, hogy a falusi iskolák 1%-t szolgáltatják a rövidlátóknak; a városi iskolák 6%-át; a középiskolák 10%-át; a reáliskolák 19%-t; a gymnasiumok 26%, az egyetemek 60—70%-át. A rövidlátás bármely foka, hátrány a tanítóra nézve, természetvizsgálóra úgy, mint az orvosra, és kellemetlen a közéleti bárminemű foglalkozás teljesítésére.

Azt mondhatná valaki erre, hogy szerencse, hogy segítnek rajta a szemüvegek. A szemüveg a gyenge szemű rövidlátónak csak oly segedelem, mint a sántának a mankó.

Hogy a tanításban a tanítványok tantárgygyal túl vannak terhelve és ennek az egészségre való káros befolyásai ismeretesek, ez többé kétséget nem szenved és ha ez csak elismerve van, de rajta segíteni nem lehet, akkor erről beszélni haszontalan idővesztegetés volna, elismerve és tudva tovább engedni terjedését a serdülő nemzedék elleni — merénylet.

Távol van azonban tőlem az iskolai hatóságokat és tanférifiakat legkevésbé is gyanusítani e miatt.

Mint fentebb is említém a legfelsőbb helyekről le a legutolsó falusi tanítóiig, minden felől a könnyítés intő szava hangoztatott. A tanterveken anynyit soha sem változtattak, mint az utóbbi 12 év alatt. Az egészség követelményeinek megfelelő iskolaépületekre és a berendezési tárgyakra nézve is hazánk szegénységéhez képest sokat tettek.

Mindez azonban csak enyhítés, de nem gyógyszer a valóság ellen. Csak félrendszer, csak egy csepp a tenger vizében.

A társadalmi igények, a társadalmi követelések hibásak és betegek és hibájok, mint ragadós betegség, az ifjúság nevelésében rontólag és kárhóztatást érdemlőleg lépett föl. Ha nemzetünk elpusztulását nem akarják, hogy idő előtt bekövetkezzék, az ifjúság nevelésében reformot kell létre hoznunk és e reform jelmondata az kell hogy legyen: „Egészséges szellem egészséges testben.“ E mondat teté kell hogy váljék; mert a ki csak szavakat vet a levegőbe, az az életben is csak szép szavakat fog aratni és nem tetteket.

Kiséreljük meg most már ez állapot javításáról szólani.

Kulturánkat a szomszéd népektől tanultuk el, azokat magunkba átsajátítottuk, igényeinkhez alkalmaztuk. A kulturára való törekvésünk nem az utóbbi évtizedek alatt kezdődött, hanem több százal ezelőtt; még abban a korban, midőn minden tudománynak nemzetközi nyelve és útmutatója az ó-görög és latinnyelv volt.

Minden európai nemzetnek azokban a százakban a cultura-
lis törekvése oda irányult, hogy e két nemzet classicus műveltségét
nemzeti tulajdonná tegye. A XIX-ik százig Europa összes nemzeteit
e cultura-
lis törekvés kielégítette, de a jelen száz, a nemzetek önere-
jének kifejlesztő százza, a latin és görög classicitást a régi terje-
delmében az újkor követelményeivel szemben az ifju tanuló évek ke-
retébe ma már többé be nem szoríthatja. Ma már csak úgy mutat-
ható fel az ifjúságnak, mint egy szép kaleidoskop, melyben a leg-
szébb alakok láthatók, de a melyeket mind megvalósítani nincs idő.

A magyar nemzetnek a gymnasiumi neveléshez való ragaszkodása hagyományon alapszik. Atyáink ilyen intézetekben nőttek fel; neveltetésök és kiképzésök ama kor igényének, melyben éltek, megfelelt.

Az 1848-iki időig a magyar nemzetnek népiskolái a gymnasiumra készítették elé a tanulót. A gymnasium berendezése hazánkban is olyan volt, mint külföldön; legtöbb helytt nevelt a tudományos pályára és a nemzetnek középosztálya tanult volt. E nevelés magától értetődik, nem teremtette meg azt a középosztályt, mely Europa többi nemzeteinél teremtődött; értem alatta az iparos és kereskedelmi osztályt. Sem az 1848 előtti, sem az ezutáni gymnasium a magyar nemzetnek az említett középosztályt nem nevelhette. Ok nélkül csatoltatott a gymnasiumok ó-classicus iránya mellé a modern classicitás és realismus, mert ebből csak a tulterhelés származott.

A reformra törekvés kezdete első sorban a szülőket illeti; te-

kintsék ezek a gymnasiumokat úgy, mint a kiválóbb tehetségek iskoláját. A nemzeti érdek és a gyakorlati élet kívánalma a gymnasium és népiskolák közé szakiskolákat teremtett. Fordítsa figyelmét minden szülő, ki erre utalva van, ezekre az iskolákra és akkor nem fog panaszkodni a görög és latin nyelv nehézsége ellen, melylyel gyermeke tehetsége nem mérközhetik. A gymnasium reformja is megtörtént, de nézetem szerint a reform nem azzal kezdődik, hogy belőle a görög és latin nyelv tanítása — mint sokan kívánják — kiküszöböltessék, mert ha ezt tennék, akkor az alapot semmisítenék meg; azokra a nyelvekre szüksége van a lelkészeknek, törvénytudóknak, orvosoknak és természetvizsgálóknak, azoknak a nyelveknek tudása útmutatóul szolgál az ideális gondolkozásra és cselekedetekre. A gymnasiumok a jelen tanrendekkel és rendszerekkel túlterhelik tanítványaikat és eme nyelvek megtanítását nem végezhetik úgy, mint hajdan. Irányuk bilaterális, munkájok túlterhelés. A jónak érdeke ösztönöz arra, hogy kételkedjem nemes céljok kivihetőségében és komoly kötelességnek tartom azon meggyőződéseim kifejezését, hogy céljok akkor lesz elérhető, ha tantárgyaikat nem minéműségökben, hanem menynységben kevesbítettik. És itt bátor vagyok néhány pontban erre nézve nézetemet felsorolni.

A latin nyelv többé nem szolgál a népek között a gondolatok kicserélésére; ma már minden nemzet saját nyelvén ír és beszél. A latin nyelv grammatikája a gyermeki évek tanuló szakában nehéz. A gymnasiumok I., II., III. osztályában nem könnyen felfogható, csak túlterhelésre szolgál; miért ne lehetne ezt is, miként a görög nyelvet, csakis a felsőbb osztályokban tanítani és éppen nem oly feles óraszámmal, mint az jelenleg az alsó osztályban történik. Ma a latin nyelvre csak anynyiban van a theologusnak, juristának, orvosnak szüksége, a mennyiben e tudományok genesise érdeklí; mert mindezeket a tudományokat lehet gyakorolni a nélkül, hogy a görög vagy latin nyelvet hibátlanul kellene tudni. Annál is inkább, hogy e nyelveken írott munkák ma már mind meg vannak a modernebb nyelveken hiteles fordításban, magyarázatokkal ellátva és így még könnyebben érthetők, mint az eredetiben.

Azt is szokták mondani, hogy a latin és görög grammatikák tanulása az újabb nyelvek tanítását könnyítí, azonban ez bajosan hihető el a gyermekkorra nézve, mert bajos a 11, 12, 13 éves gyermektől azt kívánni, hogy a nyelv sajátságait a tanulás által átértse és egyik nyelv hasonlóságát a másokban felismerje. Egy ilyen tanmenet kerülő út volna, mely nem könnyítí a tanulón, hanem túlterheli.

Azt is mondják, hogy a görög és latin grammatika tanulása élesíti a gyermekek eszét, lehet grammatikai viszonyokra, de nem a többi tudományokra nézve. Az alaki képzésre, a logikai gondolkodásra sokkal jobban hat maga a logika, a matematika és természettudományok tanítása, mint az idegen nyelveké. Magától értetődik, hogy ezek is valódi céljokat csakis a felsőbb osztályokban érhetik el. A folytonos nyolcz osztályu latin tanítás még ethikai előnyt sem mutat, mert a tapasztalat azt mutatja, hogy a gymnasiumokban éppen anynyi a hanyag és rest tanuló, mint a reáliskolákban a latin és görög nyelv tanulása nélkül.

Hogy első helyen a gymnasiumokat említettük, mint olyan intézeteket, hol tulterhelés van, annak oka az, hogy ez intézetek hazánkban a legrégebbek, legnépesebbek és nekem a legtöbb alkalmat nyújtottak tapasztalatok szerzésére.

De tekintsünk más intézetekre is és nézzük, hogy a tulterhelés hol kezdődik? A Fröbel-gyermekkertek iránt elvesztette a közönség pártoló bizalmát; a helyett, hogy ez intézetek nagy része engedte volna a kisdedek kedélyi vonzalmát és nyilatkozatait szabad menetben, sokféle és bajos szerkezetü játékokat teremtett számokra. A naiv gyermekes kedély csaknem szigoru iskolázás alá vonatott; az életművezetek szabad fejlődése gátolva volt a mesterséges kényszer által; a kisdedek szenvedtek épen úgy, mint a kalitkába zárt madár, s itt is az orvosoké az érdem, hogy a bajt korán felismerték és most már ez intézetek előljáróinak feladata lesz Fröbel nemes eszméjét nem engedni, hogy eredeti valóságából kivetkőztessék.

Lássuk a népiskolákat. A nép legyen értelmes, jószívü és felvilágosodott; de a nép sohasem volt és sohasem lesz tudós. E fogalommal a munkás szorgalom inkább társulhat, mint a tudás szorgalma. Hazánkban a népoktatás 12 év óta oly szépen halad elé és nem is lehet mondani, hogy bármely helység lakói ne örvendének azon, hogy gyermekeik az irás és olvasás mesterségét elsajátítják, mert hol van olyan lény, hogy ennek hasznát be ne látná, de méltó az a panasz is, midőn a szülők zugolódnak, ha gyermekeik évek hosszu során tiz egész hóig a nap nagyobb részén át körükből elvonatnak és a népiskola céljától eltérő tudományos intézetté változik át. A nép úgy sem tudja megítélni, hogy a jövőben minek veszi hasznát, anynyira a jelent élvező, hogy az elvontat meg nem érti. A mindennapit keresi és ez jó ösztöne is. A népiskolában a tanulás csak 4 fundamentumra építhető s ez: olvasás, irás, számolás és a rajz elemei; most már mit mondjunk? tagadjuk-e azt, hogy

az iskolák nincsenek túlterhelve, hol még ezek mellé alkotmánytan, vegytan, népszerű természettan és tudja Isten miféle tantárgyakat profánizálnak bele a tantervbe. E túlterhelt tananyag-halmazt indíthatta a kalocsai bíboros-érseket is arra, hogy a hatósága alá tartozó népiskola vezetőit figyelmeztesse a népiskolák eredeti hivatására.

És most végre következnek azok az intézetek, melyek a közéletben helyöket a népiskolák és gymnasiumok között foglalják el; ilyenek a polgári isk., felsőbb leányiskolák, képezdék, kereskedelmi és szakiskolák. Ez iskolák mintha elfelejtették volna, hogy az élet is egy nagy iskola, rövid időre nagy tananyagot halmaztak össze. Egyenkint mindenkinek megvan köre, hivatása és célja; de magából anynyifelé szeretné tanítványait kiképezni, hogy a tanuló a tanulással rendkívül túl van terhelve. Itt a térszüke nem engedi meg kimutatnunk, hogy minden egyes ilyen intézet miben terheli túl tanítványait, nem engedi pedig azért, mert sokat kellene ismételnünk, de hogy állításom nemcsak ráfogás, akárki meggyőződhetik arról, ha ez intézetek bármelyikének óratervét eléveszi, a legtöbbször az egyes heti óraszámok 29, 30, sőt néha 32-öt is tesznek.

Az igaz, hogy „rövid az élet és hosszú a tanulás“, de az is igaz, hogy ez életrevaló intézeteket a tanítók túlbuzgósága vitte céljától oly messze. E túlterhelést tehát egyenesen a tanférfiaknak lehet felróni, de másfelől a szülők is hibásak, mert kevés idő alatt nagy igényeket akarnak elérni és még más hibájok is van a szülőknek a túlterhelésben. Nálunk az idegen nyelvek taníttatására a szülők szeretete oly nagy, hogy talán egy nemzetnél sem látjuk azt ennyire, s még ezenkívül a gyermekek mulatsága most azonosíttatik a felnőtt emberekével; nincs most külön gyermek-multság, hanem vannak számos, majdnem az egész év folyamában, májálisok, táncmultságok, s különböző titulusok alatt részt kell abban hogy vegyen a gyermek éppen úgy, mint a felnőtt ifju. Így halad korunk; és a társadalom botlásait a család hajlandó az iskolára hárítani, az iskola vissza a családra, pedig mindkettő közösen a társadalmat alkotja. Jó volna a szerepeket fel nem cserélni, hanem válllvetve az utat egyengetni a kitűzött nemes cél felé.

Dr. BARTÓK ISTVÁN.

FRANCZIAORSZÁGI PROT. EGYHÁZI VISZONYOK.

(A választások eredménye a francia ref. egyházban. Daudet A. „L'évangéliste“ című regénye s a protestantismus és az üdv hadserge. A kath. és prot. theol. facultások.)

Páris, 1883, mártius.

Szerkesztő úr!

Az egyházi választások, melyeket legutóbbi tudósításomban jeleztem a franciaországi egész egyházban megtörténtek; ma már közölhetem az eredményt. Miként előre megmondottam, a küzdelem Párisban nagyon heves volt, különösen az Oratoire ekklezsiában, mely a consistorium székhelye. A múlt évben ez ekklezsiában az orthodoxok aránylag csekély többséggel lettek megverve; ennél fogva abban bizakodtak, hogy az ez évi választás alkalmával viszszaadítják. E célból semmit sem hanyagoltak el; mindenről előre gondoskodtak, minden módot felhasználtak, hogy vágyaik célját elérjék. Ha a tárgy bárminő csekély gúnyt megengedne, de *visu* sok, nagyon is nevetéses tényt idézhetnek, melyek ad *majorem Dei gloriam* történtek. De úgy vélekedem, hogy e tények felett inkább sajnálkoznunk kell, mintsem hieszteljük. Fáradságos buzgólkodások ellenére az orthodoxok kénytelenek voltak elnézni, hogy miként siklott ki kezeikből az eredmény, melyet *per fas et nefas* hajhásztak. Vere ségők sokkal jelentékenyebb volt, mint a múlt évben. A szabadelvű jelöltek kétharmaddal nagyobb többséget nyertek, mint az 1882. évben. A párisi többi ekklezsiákban körülbelül a múlt évi viszonyok maradtak meg; az orthodoxok megtartották többségüket.

A választások előtt a szabadelvűek mindent megtettek a kiegyezésre; egyszerűen azt kérték, hogy mindenik párisi ekklezsiában válaszsának be egy-egy szabadelvűt s ajánlották, hogy részükről is beválasztanak egy orthodox tagot az Oratoire ekklezsiában. Minden ajánlatok visszautasított. Hogy mennyire nem békülékenyek az orthodoxok, az mutatja legvilágosabban, miszerint nemcsak hogy az ajánlott szabadelvűt nem fogadták el, hanem maga az orthodox jelölt is, kit a szabadelvűek a választóknak ajánlottak, kötelességének vélte nyilvánosan kijelenteni, hogy nem fogadja el a szabadelvűek szava-

zatait. A szabadelvűek mégis reá szavaztak az orthodox jelöltre, aki csaknem egyakarattal megválasztatott s ma az egyházi tanácsnak tagja. A szabadelvűek nagyon is helyesen tették, hogy első gondolatok mellett megmaradtak; igazságot gyakoroltak, s midőn határozottan állították, hogy az egyházban akarnak maradni, helyet kívántak adni abban mindenkinek, még ott is, a hol ők voltak az urak.

Február 23-án a consistorium ülést tartott, hogy a különböző egyházakban tartott választásokat megerősítse és hivatalos testületét három évi tartamra beállítsa. Az oratoroi ekklezsiában kapott vereségük érzetében az orthodoxok ellenségeskedésüket teljesen elárulták azáltal, hogy nem nevezték ki a testületbe azt a szabadelvű tagot, a melyet a mult évben ők magok minden ellenzés nélkül neveztek ki. És az, a kit e szerint mellőztek, a párisi egyház egyik legtekintélyesebb embere, a párisi bibliai egyletnek meg a franciaországi protestáns történelmi társulatnak az elnöke stb. Schickler ur. Miként ön láthatja, ebből éppen nem lehet békés jövőt jósolni, s ez egyszersmind megerősíti azt, a mit gyakran mondtam, hogy azok, a kik azt hiszik, hogy a franciaországi protestantismus különböző irányzatai előbb-utóbb egyesülnek, nagyon ámitják magukat. Én tanulmányoztam a dolgokat, s elég közlelről láttam az embereket arra, hogy állithassam, miszerint minél inkább haladunk, a távolság, mely a különböző irányokat elválasztja, annál nagyobbak tetszik.

Körülbelől teljesen ismerjük a vidéki választások eredményét. Nem sokat változtat a korábbi viszonyokon; meglehet néhány százzal gyarapodott a szabadelvűek szavazata. Általában azt mondhatjuk, hogy a francia reformált egyház ma is abban az állapotban van, melyben ezelőtt: két csaknem egyenlő erejű részre szakadva. A vidéki választásokat illetőleg azonban, a mi egyébiránt régebbi azon állításom támogatására szolgál, a melyet az orthodoxok és szabadelvűek közt való kibékülésre nézve mondtam, azt a jelenséget említem fel, miszerint az orthodoxok a vidéken oly helyeken, hol kisebbségben vannak, azt a szokást vették fel, hogy a választások iránt nem érdeklődnek s külön isteni tiszteletet tartanak a hivatalos templomon kívül, e szerint a menyinyiben tehetik, tényleg végrehajtják a két párt különválását. Az orthodoxok lapjai tehát tudva valótlanságot állítanak, mikor azt mondják, hogy a szabadelvűek, a hol többségben vannak, a kisebbséget kizárják. Valójában nehéz dolog volna valakit valamiben részeltetni, midőn ez kinyilatkoztatja, hogy semmit sem akar attól elfogadni, a ki neki valamit ajánl. Hisz senkit sem lehet *ma n u militari* kényszeríteni, hogy oly társaságba lépjék,

melynek semmi áron sem akar tagja lenni. Hogy a szabadelvűek készséggel részletetik az orthodoxokat mindenben, annak látható bizonyítéka az, hogy Lyonban a nagy ekkleziában, a mely nagyobbára szabadelvűekből áll, az egyházi tanácsba több orthodox tagot béválasztottak; más példákat is idézhetnék, különösen az oratoiri ekkleziát Párisban. A valóság az, miszerint az orthodoxok elve: minden vagy semmi. És a hol azt látják, hogy nem lehetnek a helyzet urai, nem vesznek részt a választásokban s külön kis ekkleziákat alkotnak. Ellenben a hol urak tudnak lenni, ott szavaznak s kizárják az egyházból mind azt, a ki nem éppen úgy gondolkodik, mint ők. Egyébiránt ily tények felett nem szabad megütödnünk, a történelem mutatja, hogy minden orthodoxia, minden időben, e szerint cselekedett; ez az orthodoxia természetében van, hisz azonnal megszűnnék létezni, mihelyt megszűnnék így járni el.

Engedje meg szerkesztő ur, hogy most szóljak A. Daudet urnak utolsó művéről, hisz Franciaországban az egész sajtó, a politikai meg irodalmi, s különösen az egyházi nagyon sokat beszélt róla. Ennek a regénynek a czime „Az Evangelistanő.” Tartalma négy sorban ez: a története egy gazdag, vakbuzgó protestansnőnek, a ki vagyonát arra fordítja, hogy a gyengéket vagy elcsábítottakat hatalmába kerítse, hogy egy különös munkára, az evangelium hirdetésére felhasználja. Névszerint egy fiatal leánynak Ebsen Eline kisaszszony elcsábításának a történelme; a leány elhagyja anyját, hogy Autheman asszonymnak, annak a milliomos kemény, fásult szívű nőnek zászlója alá álljon, a ki Port-Salutban egy exaltált iskolát szervezett, hol mindkét nemű különösen nő evangelistákat képez, kiket azután a világba szét küld, hogy valójában esztelen tanait terjeszszék.

Mivel ennek a regénynek szerzője nem középszerű író, ellenkezőleg egyike a legfelvettebb íróknak, kinek műveit ezerekre menő példányokban adják el, a protestans világban bizonyos mozgalmat keltett fel a könyv megjelenése. Meglehet, nincs igazam, midőn azt mondom, hogy általában a protestans világban; mert a mozgalom kiválóan a párisi orthodox protestáns körben keletkezett és volt nagy. Némely orthodoxok annyira mentek együgyűségökben, hogy az író kérdőre vonták. Ez, miként gondolni lehet, azzal igyekezett megnyugtanni látogatóit, hogy menyreföldre esküdözött, hogy soha sem gondolt reájok. Így illet művelt emberhez, ennek azonban semmi értéke sincs.

Irodalmi tekintetben, illetékes bírálók nézete szerint, Daudet ur e műve legjobb munkáinak egyike. Sok kellemmel, gyöngéd, magasztos érzelmek vannak lapjain. Az Ebsen-család belseje például oly valódi művésznek munkája, ki tud írni és az emberi sziv érzelmeit meg tudja figyelni. Aussandon papnak jelleme élethű, vonzó. Ennek az öreg hugenottának erős hite, hajthatlan erélye, evangéliumi szelidsége, melyet Daudet ur néha éppen nem találó módon, visszácson tüntetett fel hivatala gyakorlatában stb.

Ennek a műnek elvitathatlan irodalmi és erkölcsi becse van. Ezzel nem akarom azt mondani, hogy minden jó benne, azt sem mondom, hogy minden igaz benne, s különösen jól meg lenne figyelve. Különben Daudet ur tehetsége mellett is meglehetősen nehéz munkára vállalkozott; arra, hogy általában a vallásról beszéljen, a nélkül, hogy tanulmányozta volna, s különösen a protestantismusról, a melyet teljességgel nem ismert.)* Ezért azzal vádolták, hogy a protestantismust eltorzította azért, hogy jobban ostromolhassa. Valójában azok az eszmék és tények, melyeket a protestantismus számlájára felró, távolról sem illetik ezt. Egy nőről, kiről azt mondja, hogy protestans, egy különös pathologiai esetben tett tanulmányt nyujt nekünk. Engedjük meg ezt neki ez egyszer. De azért jogosan következtet-e, ha azt mondja: Ime ez a protestantismus!

Nemde ezt felelhetnök neki: Kétségkívül vannak a protestansok között rajongók, mint mindenütt, de ez mennyiben bizonyíték a protestantismus eszméje ellen? Éppen nem. Azonban mi semmiestre sem fogadjuk el a jelenséget úgy, miként Daudet ur adja. Autheman aszszony, a regény hőse, valójában az örülségig ment rajongó; de ez a nő katolikus. Eszméi nem protestans, hanem oly katolikus eszmék, melyeket naponta alkalmazásban találunk a zárdáknak és kolostorokban. És Daudet ur saját egyházában tanulmányozta az ő protestans hősnőjén feltüntetett jelenséget. Ha Daudet ur ismerné a protestans elveket, tanokat és eszméket, azonnal átlátná, hogy az Autheman aszszonyéhoz hasonló aberratiók azoknak teljes tagadásai; s az ily aberratiókat nem lehet támpontokul használni a protestantismus ellen intézendő támadásnál. Az esetleges anomaliák, vagy ha úgy tetszik, a monstrositások nem változtathatják meg az

*) Daudet ur anynyira érzette a protestantismussal való ismeretlenségét, hogy mielőtt regényét füzetben adta volna ki (előbb tárcazában jelent meg), felkért egy protestans írót, hogy nézze át. Nincs jogom azt az indiscretiot követni el, hogy nyilvánosságra hozzak oly nevet, a melyet csak kevés avatottak ismernek. Ez az író, kinek illetékességét mindenki elismeri, ezt mondotta: a legkirívóbb képtelenségeket kijavítottam, de teljesen kijavítani anynyi lett volna, mint az egészszet újból csinálni.

általános szabályokat, valamint az egyházhistoriában, úgy a természethistoriában sem. Ezért nem foghatom meg, hogy sok protestansot megzavart a könyv megjelenése. Való, hogy némely orthodox igen meszsze viszi a tan- és betűfanatismust, de nem hiszem, hogy Autheman aszszonyt fel lehessen közöttük találni, bármit mondjanak. Pedig addig mentek, hogy nyilvánosan megneveztek egy, a párisi protestans aristokrátiához tartozó nőt, a kit — mint mondják — Daudet Autheman aszszony vonásaival festett volna. Egyáltalában, szerintem, e műben semmi sem szól a protestantismus ellen.

Azt a másik komoly hibáztatást tehetni Daudet ur ellen, hogy Ebsen Eline esete lélektani szempontból hamis. Ezt a fiatal leányt Autheman aszszony a gyermeki kegyelet minden kötelességeitől eltérítette. Teljes lehetetlen lélektani igazság gyanánt elfogadni, hogy egy értelmes, tanult, jól nevelt leány, a ki 21 éves koráig teljes vonzalommal, odaadással, gyöngéd figyelemmel volt anyja iránt, ezt egyszerre hirtelen elhagyja, csak azért, mert Autheman aszszony elhittette vele, hogy az Isten azt rendelte, hogy menjen el és hirdesse az evangeliumot az egész világban. Ez hamis, az emberi természet nem ilyen. Vagy nem kellett volna ezt a fiatal leányt olyannak festeni, mint a gyermeki szeretet, jóság, nyájasság, értelmesség, szóval a helyes gondolkodás mintaképét; vagy ellent kellett volna állania a gazdag rajongónőnek, a ki meg akarta vele csalatni multját, megtagadtatni egész természetét. Ez nem következetes. A lelkismeret nem tesz ily rendetlen, irtózatoss ugrásokat. Rég az ideje, hogy ezt Juvenalis is megjegyezte, mikor így szólott: „*nemo repente fuit turpissimus.*“

Végül azt állították, hogy Daudet ur regénye legcsipősebb lapjain az üdv seregére (The Salvation army) czélt. Elhiszem, igen de ez esetben a kérdés éppen nem érdeklí a protestantismust. Hisz egyetlen helyes gondolkodásu protestans sincs, a ki vissza ne utasítsa Booth ur és kisaszszony állítólag vallásos, valójában helytelen tüntetéseit. Nem kívánom elbeszélni ennek az exoticus puffer truppnak untató történelmét. Az angol, francia és svájczai sajtó eléggé megismertette. Párisban legkisebb hatást sem gyakoroltak hóboros bellépések ellenére is, vagy éppen azért, sőt be is záratták a termet, a melyben előadásait tartották, s éppen párisi fiascojuk után vetették magokat Svájcra; tudja ön, hogy ott miként fogadták. Gasparini aszszonyság egy füzetben, melynek czíme: „*Lisez et jugez, armée soidisant du Salut*“ stb. letépte álarczokat és oda dobta őket a közmegvetésnek. E füzet érdeme szerint elevenig korbácsolja a bérencz rajongók eme seregének

fővezérét. Gasparin aszszonyság megszerezvén ennek a kis kiadásu új Loyolának „rendeleteit és szabályait“, nevezhetjük *monita secreta*; feltüntette mindazt, a mi keresztényellenes, embertelen és erkölcsstelen ezeknek az epileptikus térítőknak működésében. A közönység, a mely az üdv-sergének csak látszó, különös tüneteit ismerte, egészen elbámult és zugalódott, mikor megismerte szervezetét ennek a különös társaságnak, melynek fejei bajosan fogják tisztára mosni magokat a reájok rótt nyereszkesedés vádjától. Semmiesetre sem fog sikerülni nekik, hogy igazolják letipró spiritualis dölyfösségöket, az utálatos zsarnokságot, melylyel adoptáltak lelkiismeretere és szívére nehézkednek, s azt az illetlen *humbogót*, a melylyel a világon legszentebb dolognak — Krisztus vallásának és a lelkiismeretnek — a hitelét megrontják.

A jelen társadalomnak, mely meglehetősen skeptikus, s a mely nem tudom miként, de mégis fájlalja az eszménység elhomályosodását: valami komoly, kellemes és határozott kell, a mi megnyugtassa s egyszersmind megerősítse; valami olyas, a mely a látni kezdő lelkiismeret előtt feltüntesse az eszményt, melynek szükségét ösztönyszerüleg érzi, bármit tegyen; valami olyas, a mi feltüntesse és tisztázza azon kötelességeinket, melyeket a családi, miként a társadalmi életben naponta teljesítnünk kell. E valami, az evangelium a maga egyszerűségében és nagyságában, kellemességével és határozottságával, a tökéletességnek és gyakorlati valóságnak eszményével a Krisztus személyében és életében. Ez felemel, ez megszentel; az üdv sergének tanai és cselekedetei lealjasítók. És ha igaz, hogy Daudet ur ezeket a tanokat és cselekedeteket akarta megbélyegezni, helyesen tett, de ez esetben tisztán ki kellett volna mondania, akkor mindenki igazat adott volna neki.

Midőn utóbbi levelemben a protestans theologiai karról azt mondtam volt, hogy megakarják szüntetni; mint az egyetem kiegészítő részét, egy a vallási közigazgatásban magas állást elfoglaló hivatalnoknak nézeteit közöltem; az a nézet körülbelől ez volt: „Meg vagyok győződve, hogy a dolgot jelen állásában fogják hagyni, s az önök fakultását legalább addig fentartják, mig az állam és egyház elválásának kérdése meg nem lesz oldva.“ Ugy látszik, hogy a tények igazolják e nézetet. Ma már ismerjük a fakultások kérdésében kiküldött parlamenti bizottságnak jelentését. E jelentés azt ajánlja, hogy a katolikus fak. szüntessenek meg, a protestans fakultások tartassanak fenn; ez a hosszasan indokolt jelentés különösen azt a két

elvitathatatlan igazságot állítá fel: A katolikus fakultások nem adnak a papi hivatal gyakorolhatására szükséges oklevelet; csak a semináriumok képezik a leendő papokat; ellenben a protestans theologiai fakultások adhatnak felhatalmazást arra, hogy valaki protestans pap vagy tanár lehessen. Tehát — mondja a jelentés — fenn kívánjuk tartani az egyházi képeztetés két nagy intézete közti egyenlőséget, egyrésztől tudniillik a katolikus seminariumot, másrésztől a protestans theologiai fakultást.“

Most már az a kérdés, hogy a parlament megszavazza-e a bizottmány ajánlatait; ez nagyon is valószínű. Ez időhaladék lesz a francia protestantizmusnak, mely alatt helyesen cselekszik, ha nem téveszti szemei elől az idézett jelentés ezen kitételét: „Az állam és egyház elválasztására kell törekednünk.“ A francia protestansok tehát készüljenek ez eseményre és semmit se tartsanak fenn a véletlenségnek akkorra, midőn az állam ezt fogja mondani: „Ezután csak magatokra, életképességetekre, saját erőtökre támaszkodjatok.“

CHARRUAUD DEZSŐ.

EGYHÁZTÖRTÉNELMI ADATOK.

LXV.

A r. kath. hittérítési alap (fundus convertitarum) rendeltetése és története.

Azon különféle módok és eszközök közt, melyekkel a mult században, annak két utolsó évtizedéig a más vallásuak s köztük kivált az unitáriusok a r. kath. hitre térítették, egyik volt a hittérítési alap. Története ime ez.

A katholicismus leggyülöltebb ellenfele, az unitarismus fészke, akkor Kolozsvárat volt, ezért a legerősebb támadást e város unitáriusaira tette. Itt született meg a hittérítés eszméje, buzgó r. katolikusok áldozatai által gyorsan megvalósult s aratását a lelkek közt sikerrel kezdette meg. Boér Imre, ottani r. kath. plébánus és a Convertiták háza administratora 1777. febr. 13. a kir. kormányzóhoz és egyházügyi bizottsághoz tett jelentésében így adja elé e ház történetét, a mi az országos Convertita-alapnak is kezdete volt.

„Ezen Convertiták alapítása 1768. kezdődött — ugymond ő — mikor gr. Batthyány József, később Magyarország primása, Kolozsvárat levő 20 áttért fiu és lány tartására tett alapítványát a magyarhoni Teréz-árvaházhoz tette át; ez alkalomból nyugalm. erd. udv. kanczell. tanácsos Bándi Ferencz 3000 m. frtot hagyott végrendeletében 3 áttért fiu és leány tartása végett. 1769. jan. 1. Cserei Farkas udv. kanczelláriai tanácsos indítására szintén nyugalm. ottani tanácsos Benők Mihály életéig tartólag 6 áttért nemes ifjunak és 6 lánynak 600 r. frtot hagyott, míg ilyek találatnak. Későbbi végrendeletében ugyanerre, halála utánra 15,000 r. frtot hagyott, a mi, hogy hová s miként adatott ki kölcsön, Cserei tanácsos nem adta értésére. Gr. Csáky Kata is 100 r. frtot hagyott ily célra egy áttért fiunak és leánynak.

„Ezek számára ház vásárlás végett adott a mostani primás 500 r. frtot, Benők udv. tanácsos szintén annyit, a melyben ezek 1776. nov. 6-ig laktak. Később a templomnál kevéssel távolabb levő árvaházhoz költöztek, mely az akadémiái templommal átellenben van, s a b. Henter Dávid özvegyeé volt. A jelentő megakarta venni a mellette levő eladó házat, kérte a város közbenjárását, hogy ne adja azt az előbbi vevőnek, de a Convertiták házának engedje át. Jelentette azt is, hogy a meglevő tőkék kamataiból a 10 áttért fiu és 7 leány tartására, ruházatára, fűtésre stb. egyenként 50 frt kell. Ebből a tanító és gazdasszony részére levonatik: az elsőnek 60, az utolsóinak 40 frt. A gyermekek eleinte latinra tanítottak, lassanként a nyilvános iskolába juthatásra képesítették, elannyira, hogy a Seminariumba

és Convictusba is bevétethettek. Tanultak szépen írni, számvetést, német nyelvet. A leányok szegény sorsukhoz illő nevelésben részesültek s megtanultak írni, olvasni, a nemesebb keresztény erkölcsökhöz hozzá szoktattak, hogy később a nemesek és mágnások házaikhoz szolgálatba adathassanak.“

A kolozsvári példát a kormány általánosította, kiterjesztve a hitterítést az egész országra. A polgári és egyházi hatóságok és testületek, úgy az összes r. kath. papság missiója hálóként szövődött át meg át a hazán, melybe lassanként igen nagy szám került bele szegénység, aggság, betegség, s más testi vagy lelki fogyatkozás, gyakran nagyraevágás következében.

1774. júl. 2. a felség 3000 r. frtot rendelt évenként kiutalványoztatni az erdélyi kamarai pénztárból szegény Convertiták s kath. kamarai hivatalnokok gyermekei közt azon évi junius 22-től kezdve. A kormányzék ezt országszerte kihirdette, meghagyatott, hogy az egyházügyi bizottság s az alárendelt hatóságok készítsenek kimutatást az áttértekről; tegyék ki azok életkorát, nevét, nemét, hogy az érdemesek ajánlathassanak a felségnek, ¹⁾ A kihirdetés aug. 25. történt meg. Nov. 10-ki kir. leirat az egyházügyi bizottság szervezését rendelte, a kir. fő kormányzék 1775. jun. 21. ülésében elnökül ajánlta kincstárnok gr. Bethlen Miklóst, ülnökül gr. Kemény Farkas, gr. Teleki Károly, kincstári tanácsosokat, titkárul br. Miske Józsefet, egy fogalmazót, regestrator, két irnokot. Regestrator Vitalis Ferencz áttért lett. Kimondatott, hogy a bizottság a kir. fő kormányzékétől külön ülésben tanácskozzék, jegyzőkönyvet vigyen, külön levéltára és hivatalos pecsége legyen. E gyűlésből rendeletet bocsátott ki a kolozsvári Convictus és Seminarium s a sz.-udvarhelyi, k.-fehérvári, m.-vásárhelyi Seminariumok Regenseihez, hogy azok egyenlő sorsuak közt áttérteknek adják az alapítványi helyeket. A fiskális Directornak meghagyatott, hogy a kik az áttérteket előbbi vallásukra visszacsábítják, fiscalis actio alá vesse, s az eredményről az egyházügyi bizottságot koronként értesitse. A nagy-szebeni Teréz-árvaház administratorának is meghagyatott, hogy a megállapított három érdemesb osztály közül másodikba az áttérteket vegyék fel, s az olyakat, kiknek egyik szülője r. katolikus, de visszatérítéstől félhetők, vagy szegények, szülők nem élnek egymással békében s megegyeztek azok katolikusává létében: azon megjegyzéssel, hogy mindhárom osztálybeliek közül a r. katolikusává lettek gyermekei legelől tételesen a fölvételi sorrendben; két ágy véletlen esetre tartassék fenn, egy családból egynél, legfeljebb kettőnél több föl ne vétessék, hacsak rendkívüli okok nem ajánlják.

1775. jun 25-én a kir. fő kormányzék iktatóhivatala fölküldi az 1774. aug. 3-ki kincstári átirat s aug. 25-ki 6933. f. k. sz. alatt kibocsátott körrendelet következtében a hatóságoktól s Continua Tábláktól beküldött kimutatásokat az ott átalloktokról. Némelyek nem tevén eleget a béküldés iránti rendeletnek, márcz. 6. ujra meghagyatott a

¹⁾ 6933. 774. kir. főkormsz. sz. aug. 3-ról.

beküldés, és pedig a következő Continua Tábláknak: Alsó-Fehér,- Küküllő,- Torda,- Kolozs-, B.-Szolnok,- K.-Szolnok- és Hunyadme- gyeieknek, Udvarhelyszék, Háromszék, Csik-, Marosszék, Bardoczszékek- nek, Brassó, Besztercze, Nagysink, Kolozsvár, Abrudbánya, Szamos- ujjvár, Hátszeg városok tanácsainak május 18-án harmadszor: Kü- küllő,- Torda,- Kolozsmegyéknek és Csikszék Continua Tablájának.

A kir. kincstárnál a 3000 frt. kiosztására bizottság ala- kult, elnöke: gr. Bánffy, ülnökök: Beyschlag Ignác, Winkler, Wer- ner, tanácsosok, Fichtel Honorius számvevő, b. Bálint János jegyző. A bizottság tárgyalván márcz. 14-én az első kir. leiratot, abban álla- podott meg, 1.) a ki egyszer kapott az áttérési alapból, kapjon több- ször is s rá új osztáskor legyen tekintet, 2.) a mértékre nézve el- vül kimondták, hogy a segély ne legyen igen csekély, a méltóbbak kap- ják, mert a felség célja így éretik el. A legérdemesebbek első hely- re teendők s ilyenek először: a szegény áttérők, másodsor a szegény tisztviselők gyermekei. De azok között is van sze- gényebb kamarai, vagy épen fizetésnélküli tisztviselő s van hivatal- nélküli folyamodó; a szegény tisztviselők, árvák vagy kamarai és provin- cialias hivatalnoktól származottak közt első helyre teendők az ár- vák, azután a kamarai hivatalnokokéi, végre a provincialista hiva- talnokok és nem hivatalnokok gyermekei, a szegénységi és más vi- szonyok egyenlősége esetét véve föl. Társadalmi állás tekintetében elvül mondatott ki, hogy egy alsóbb sorsunak [parasztnak, cigánynak] adassék 10 frt. gyermekének 5 frt, nemesnek 20 frt, gyermekének 10 frt. Ez összeg a szegénységi s más viszonyok szerint növelhető is. A tisztviselők fiainál gond legyen arra, hogy az adomány nevelteté- sükre fordíttassék. Aug. 1. ülésében a bizottság ajánlatba hozta, hogy a tisztökben hiányosan eljáró Continua Táblák helyett a bejelentése- ket a felek tegyék a r. kath. papokhoz s azok terjeszszék fel az ál- taluk szerkesztendő jegyzékeket az egyházügyi bizottsághoz, a meg- küldött Táblázat alakjában, ¹⁾ körülményes jelentés mellett. Szept. 21-ki udv. rendeletben meghagyatott, hogy a kiválasztást tegye az egyházügyi bizottság, a 3000 frtot kezelje a kincstár saját organumai által s a hozzá küldött főjegyzéket küldje fel a bécsi köz udvari kamarához és az erd. udv. kancelláriához. A r. kath. papok küldjék be kimutatásaikat év elején, a püspök e határozatokat hirdesse ki saját hatáskörében, a kincstár a mi kérvények nála vannak, küldje át az egyházügyi bizottságnak. E rendelete a kormányzéknek kelt 1775. oct. 12. ²⁾

1777-ben decz. 31. kelt kir. leiratban ³⁾ meghatározatott, hogy az egyházügyi bizottság külön ülésekben tanácskozzék, minden héten tartson

¹⁾ Consignatio Convertitarum in ambitu parochiae Catho- licae Oppidi [pagi] T. reperibilium.

Nomen.	Conditio.	Aetas.	Cum vel sine conjuge.	Habet proles alendos	Reflexio.
--------	-----------	--------	--------------------------	-------------------------	-----------

²⁾ 233. kir. főkormsz. sz. alatt.

³⁾ Látható 235. 778. kir. főkormsz. sz. alatt.

legalább egy ülést, munkájában legyen alárendelve nem a kir. főkormányásznéknek, de a kormányzónak, jegyzőkönyvét ülés után azonnal terjeszse fel, rendeleteit bocsássa ki a főkormányásznék nevében a kormányzó, kancellár és egy titkár aláírása alatt; ha a kormányzó nézete különböz a bizottságétól, terjeszse a felség elé tudósítással; a mit a bizottság rendel, a főtisztek teljesíteni tartoznak, levéltára tartassék külön, elnöke ezentul legyen ne gr. Bethlen Miklós, de Kolonits püspök, alelnök a tartományi kancellár gr. Teleki Károly, tanácsosok gr. Kemény Farkas, gr. Haller Antal, kincstári tanácsos Felszegi, registrator Vitalis, irnokok: Simény és Nagy.

1778. márcz. 18-ki udv. rendeletben kimondatott, hogy azon okból mert a Continua Táblákhoz kérvényeiket jókor beadó szegényeknek nehéz néha egész évig várni: tanácskozzék az egyházügyi bizottság a kir. kincstárral az iránt, nem lenne-e lehetséges minden vármegyének egy hozzávetőleges összeget előre kijelölni, hogy az elhagyatott sorsu kérőknek hamarabb lehessen segíteni, s mikor év vége felé a jegyzékeket felküldik, az így eleve kiadott kisebb segélyek a nagyobbaktól, a miket nemeseknek vagy tisztviselőknak adtak, megkülönböztethetők legyenek. Kimondtta Ő felsége, ¹⁾ hogy a felsegitettek igyekezzenek ugyan sorsuk másképen biztosítására is, mert kivált nagyobb segély csak egyszer mindenkorra adható; mindazáltal a kik vagy testi erejük megfogyatkozása, vagy más enyhítő körülmény miatt arra erősen rá szorultak, s élelmökről máskép gondoskodni nem képesek, ha ezt a Continua Táblák és papok bizonyítványaival igazolják, segélyben több éven át is részesíthetők.

1778. jan. 10-én a felség sürgette a kir. főkormányásznék jelentését a kincstár azon kívánsága tárgyában, hogy 1000 frt hagyassék nála a szegény sorsu kisebb hivatalnokok és gyermekeik fölsegítésére. A kir. főkorm. megírta jul 17. hogy azon tisztviselők özvegyei kapnak némi nyugdíjt s kevesebben vannak oly szükölködők, mint a provinciálisták közt, a kir. főkormányásznék és egyházügyi bizottság mint eddig, azután is gondoskodjék róluk, hagyja ugy a felség a 3000 frt kiosztása dolgát, mint eddig volt.

A felség, a mint a sept. 23. kelt udv. rendeletből kiderül, a kiosztást az 1775. évi sept. 21-ki alapelvek szerint hagyta meg továbbra is, a minek következtében a kir. kincstár oct. 13. 1038. 1778. fkorm. számú irat bizonyítása szerint e bizottságba Fichtel tanácsost nevezte ki.

1780 octob. 11-én a kir. kincstári fizető hivatal kimutatást küldött fel az 1774—1775 években kiosztott, de föl nem vett összegekről, a mik együtt 408 frtot tettek s osztalékuk föl vételére az illetők felkérettek. Másodizben 1775. jun. 23-tól 1780. jun. 22-ig mutatattott ki a föl nem vett összegek mennyisége, harmadszor 1781. 745 kir. fkorm. rendelet szerint 23 egyének ismét ki volt osztva 388 frt, a mi ez időhatárig szintén nem vétetett föl; megintettek tehát a Continua Táblák és Tanácsok utján az illetők a 15 nap alatt felvételre, különben kiszabott osztalékuk nem fogván többé kifizettetni.

¹⁾ 297. 1778. k. főkorm. sz. alatt,

A térítés ügye oly komoly jelleget öltött s anynyira állandónak ígérkezett, hogy a kiosztó bizottság szükségesnek látta a szerzett tapasztalatok nyomán új alapszabálytervet dolgozni s annak felsőbb helyen elfogadtatását kieszközölni. A következő pontokat hozta javaslatba a felség előtt, hogy azok a károlyfejérvári káptalan utján a papoknak és papi administratoroknak tudomására adassanak.

1. A már régen áttérteket: családokat s magán vagy közszolgálatban levőket ne terjeszszék föl, hanemha kivételes okok vannak rá.

2. Kiosztásnál minden papi kerület azon elvet kövesse, hogy a segélyben az ujabban áttértek és családjaik részesüljenek.

3. A korábbi években e jótéteményben részesülteknek csak a legnagyobb szükség esetében adassék segély, hogy a király e kegyelme mindenkire kiterjedjen.

4. Ha meghal valamelyik, illetménye adassék árváinak vagy más szegényeknek.

5. Főtekintet legyen a szegény eladósodott családapákra.

6. Ujabban, másodszori ajánlás esetében az indokok fölfejtendők.

7. Egyik papság más kerületbeli áttérteket ne ajánljon a zavar elkerülhetése végett, s hogy valaki két helyről is ne kapjon jutalmat.

8. A Convertitákat kérdezzék ki: nem kaptak-e már valahonnan ily segélyt, a mit azok kötelesek megvallani.

9. Az eddigi jegyzékhöz csatoltassék egy rovat, annak kitüntetésére: vajjon munkájok által vagy másképen nem képesek-e kenyeret megkeresni.

10. Segélyre méltó voltáról senkinek bizonyítvány nem adható, de az ilyeneket a papok évenként a káptalanhoz beküldendő jegyzékbe vegyék föl s így terjeszszék felsőbb hatóság elé. Magán kérésre ezentul ily segély nem adatik, hacsak az illető helyi pap nem ajánlja.

11. A kiosztott segélyről készítsenek jegyzéket, melyben ki legyen fejezve: ki, mennyit kapott, s ezt a következő évi kimutatás fölterjesztésekor szintén csatolják hozzá, hogy lássék meg: ki, mennyiszer és mennyit kapott?

12. Az ily kimutatási jegyzéket igyekezzenek idejében fölterjeszteni, hogy a káptalan minden évben ápril végére felsőbb helyre juttathassa, mert azontul a jelentések el nem fogadtatnak. Ezen újabb segélykiosztási szabálytervezet 1779. oct. 9-én helybenhagyás végett a felséghez terjesztetvén föl: azon évi nov. 10-én¹⁾ kelt udv. rendelettel helybenhagyatott s foganatosítása az illetőknek azon hozzáadással hagyatott meg, hogy ő felsége reméli, hogy a bizottság figyelemmel lesz a felséghez folyamodókra, valamint a Szebenben más folyamadókkal egyforma hivatalban levőkre is, jövőben pedig a segélyt kérők jegyzékét csak egyszer, augusztus hónapban terjeszszék föl legfelsőbb helybenhagyás alá. Ezen legfelsőbb kegyelmesrendelet szerint három évre kiszabott 9000 frt két részre osztatott; 6384 frt a térítést eszközöző papok²⁾, 2616 frt a kérelmeikkel közvetlenül felsőbb

1) 1399. kir. főkormsz. szám alatt.

2) Lásd hátrább a kimutatás végső, b. pontja alatt.

hatóságokhoz folyamodók közt rendeltetett kiosztatni, az elsőket a káptalan nyugtájára, az utóbbiakat az egyesekére. Ez az országban körlevél által kihirdtetett azon hozzáadással, hogy jövőben senkinek kérvénye el nem fogadtatik, hanem köteles azt az illető pap utján beadni.

Ez intézményt azonban a viszonyok nemsokára megszüntették. Ő felsége az Erdélyt illető nagymérvű kiadások tekintetéből ezen 3000 frtnak a kamarai alaphól további kifizetését 1781. febr. 1-én ¹⁾ kelt udvari rendeletnél fogva megszüntette. A bizottság márczius 23-ki feliratában kérte a felséget, hogy az még azon évi jun. 22-ig terjesztessék ki és tartassék fenn annál inkább, mivel sokakra nézve éppen ő felségeiktől tétettek utalványozások. De a bécsi közudvari kamara május 16-án kelt és a kir. főkormányzósághoz intézett erd. udv. cancelláriai leirat szerint a felség azon legmagasb elhatározását tudatta vele, hogy ezen alap fizetéseit csak a most mult ápril végéig lehet teljesíteni, május 1-én pedig az egészen megszüntetendő lesz; a mit a kir. főkormányzóság jun. 5-én azon felhívással tudatott az egyházügyi bizottsággal, hogy az ápril végéig teendő kiosztásokról jegyzékét mielőbb küldje fel. Ez felkérte a kir. kincstárt, hogy az 1780. jun. 22-től 1781. május 1-ig kiadásban levő 3000 frtról, valamint azokról is, a kik utalványozott összegeiket kezdettől mostanig ki nem vették, a kamarai fizető hivattal az illető jegyzékeket dolgoztassa ki és a kiosztás eszközzése végett juttassa hozzá; a mit az teljesítvén, a kir. főkormányzóság mindkét jegyzéket a felséghez terjesztette, kérve az azokban levő összegek utalványoztatását. A felség 1781. october 31-én kelt határozata által ezen 3000 frtnak 1780. jun. 22-től 1781. ápril utolsójáig a felterjesztett jegyzékek szerinti kiosztásába beleegyezett, a kir. főkormányzóság és kir. kincstár e kifizetéseket elintézték s így ez ügyben az utolsó tény volt az azokkal elszámolás, a kik kezdettől fogva nem vették ki utalványozott összegeiket.

A kir. kincstári fizető hivatal 1782. jul. 23-án küldötte fel az ezekről készült jegyzéket; e szerint az 1774. jun. 22-től 1781. ápril utolsójáig kiutalva volt segélyösszegeiket fel nem vevők illetősége együtt 203 frtot tett, a mit az egyházügyi bizottság arra érdemes más egyéneknek rendelt kiosztatni.²⁾ Az erről készült jegyzék sept. 18-án tudásul és az illetőknek kiszolgáltatás végett a kir. kincstárnak megküldetett, s így a Convertiták alapja végkép megszűnővén, megszűnt az ez uton való rendszeres és hivatalos áttérítés is.³⁾

A mint az előadottakból kitűnik, eleinte minden áttérőnek joga volt — igazolva az áttérést — az országszerte kihirdetett javadalomért személyesen folyamodni: a felséghez, a kir. főkormányzósághoz, az

¹⁾ Látható 190—781 k. főkorm.szám alatt.

²⁾ Ezek voltak: Dévai Antalnak 15 frt. Brussin Teréznek 20 frt, Eperjesi Krisztinának 50 frt, Siményi Lászlónak 15 frt. Hamerlin Máriának 13 frt, Katonai Katának 30 frt, Vitalis Ferencznek 10 frt, Hubahel Venczelnek 10 frt, Triell Ferencznek 10 frt, együtt 203 frtot.

³⁾ Látható 7124—1782. k. főkormsz. alatt.

az egyházügyi bizottsághoz, a károlyfejérvári káptalanhoz, a politikai hatóságokhoz: megyékhez, tanácsokhoz, Continua Táblákhoz, a r. katólikus esperesekhez és minden kath. paphoz vagy adminisztratorhoz. A missionariusok s jezsuiták pedig házról-házra mentek el az emberekhez, a hol hajlamot, szegénységet, testi fogyatkozást és lelki megtörtséget stb. vettek észre s őket áttéríteni minden módon igyekeztek. Az esperesekhez és papokhoz, missionarius barátokhoz folyamodók nevei bejelentettek a káptalanhoz, mely azokat jegyzékbe foglalva, az egyházügyi bizottsághoz terjesztette fel; oda küldettek be a hatóságok jelentései is, mely azokat egy főjegyzékbe foglalta, s mikor anynyi volt beigtatva, hogy a 3000 forint kimerült az összeg kiutalása végett átirta a kir. kincstárhoz, megküldvén oda és az erdélyi udvari kancelláriához az áttértek és jutalmazandók főjegyzékét egy-egy példányban.

Ezerekre megy a különböző helyekre folyamodók száma, elősorolásuk sok időt és tért foglalna el, csak néhány jegyzék sommás adatait ismertetem meg, a mikből az áttérések mérve és jellege megismerhető.

I.) 1775., 1776., 1777-ben magán folyamodó volt 368, kik a jegyzékbe fölvétettek és 10-től 100 frtot tevő jutalomban részesítettek. Ezek közt volt 12 r. kath. pap, a ki a hozzátartozók illetményét egy öszszegben vette ki.

II.) Különböző évek alatt ¹⁾ 78 r. kath. pap által bejelentettek közül a következő unitárius falukban és városokban történtek nagy mérvű áttérések:

	nemes	nem-nemes	
7 { a. Szókefalván	12	40	
2 b. Szent-Demeteren	10	51	
3 { c. H.-Karácsonfalván	1	31	
	d. Korondon	2	22
4 { e. M.-Vásárhelyen	5	37	
	f. Káálban	1	3
5 { g. Várfalván	16	25	
	h. Abrudbányán	1	16 libertinus
	i. Verespatakon	1	9
6 k. S.-Szt.-Iványban	1	29	
7 l. Kolozsváratt	2	207	
5 m. Thordán	12	126	
8 n. Brassóban	102 polgár	15 paraszt	
3 o. Singfalván	6	75	
együtt: 172 nemes és polgár		686 <small>nem-nemes, libertinus és paraszt.</small>	

III.) Ezen évek időközében fel van jegyezve:

a. Áttért kamarai tisztviselő	4
b. Provincialis tisztviselő	3

¹⁾ 856—1779 kormányzéki számmal jelölve.

c. Különböző provincialisták	79 s köztük sok nemes
d. Szegény kamarai hivatalnokok árva leányai	3
e. Nem-árvák	14
f. Szegény provincialisták árvái	6
g. Nem-árvák	3

IV.) 1776-ban a hivatalos kimutalás¹⁾ 64. tételszáma alatt ugyanannyi jogosultnak részint személyére, részint másoknak kiosztás végett kiutaltatott 2995 frt.

Ajánlották a következő r. katolikus eklézsiák papjai és adminisztratorai: a szebeni, brassai, medgyesi, kolozsvári, vizaknai, magyar-régeni, szőkefalvi, maros-vásárhelyi, hatójkai, kis-sárosi, csapói, m.-bényei, tordai, alsó-járai, széki, zilahi, baczka-madarasi, gyergyó-szent-miklósi, alfalusi, kercesdi, rákosi, várfalvi, singfalvi, mészköi, f.-szent-mihályfalvi, zsombori, ugrai, besztercei, karácsonfalvi, kiskapusi, zsombori.

Ezek közül kiemelem a következő jellemző részleteket:

1. Magán kérésre 1—40 érdekelt fél kapott 10 frttól fel 40--50 forintig.

2. A Continua Táblák eljárását jellemzik a következő tények:

a) A küktüllői Continua Tábla ajánlott 16-ot, b) thordai 3-at, c) dobokai 2-öt, közép-szolnoki Tábla 1-et, maroszéki 1-et, csikgyergyói 2-öt, Aranyosszék 12-öt, Krasznamegye 5-öt.

A városi Tanácsok közül a) a szebeni tanács 5-öt, b) Ujgyház 49-et, c) Medgyes 1-et, d) Brassó 15-öt, e) Kőhalom Tanácsa 3-at, f) Kolozsváré 15-öt, ugyanaz ismét 8-at, g) Szászváros Tanácsa 1-et, h) Vajda-Hunyadé 2-öt, i) vizaknai Tanács 5-öt, k) abrudbányai 3-at, l) brassói harminczadi hivatal 1-et. Ugy látszik, kivált a Continua Táblák nem tartották hatáskörükbe tartozónak a tétitést, sőt, mint olyan, egy törvényhatóság sem igen rajongott mellette.

V.) Közlöm az 1777-ben áttéresi jutalomban részesültek hivatalos kimutatása ²⁾ néhány pontos adatát. Kiosztatott a 3000 forint együtt 123 tételszám alatt következőleg:

	r. frt.
1. A <u>singfalvi</u> r. kath. eklézsia adminisztratora Miháltz István számára, a ki többnyire a népből való Convertitáknak osztotta ki azt, kiutalványoztatott	100
2. Gál Simon, kis-kapusi adminisztratornak hasonlóknak kiosztás végett	95
3. Bocskor Ádám, segéd-adminisztratornak hasonlóknak kiosztás végett	130
4. Keménes István <u>szőkefalvi</u> papnak, hasonlóknak kiosztás végett	75
5. Székely Pál <u>abosfalvi</u> papnak, hasonlóknak kiosztás végett	100
6. Szolga Lőrincz zilahi papnak, hasonlóknak kiosztás végett	50

¹⁾ 855—1179. főkorm. sz. alatt.

²⁾ Látható 856—1779. fk. sz. alatt.

7. Bernád Mihály <u>várfalvi</u> administratornak, hasonlóknak kiosztás végett	r. frt. 70
8. Pataki Thádé egrestői administratornak, hasonlóknak kiosztás végett	50
9. Szegedi György <u>marosvásárhelyi</u> papnak, hasonlóknak kiosztás végett	80
A többi öszszeg az egyes folyamodóknak kérésére külön adatott ki, a kik a felséghez, az egyházügyi bizottsághoz, a kir. főkörmányszékhez vagy kir. kincstárhoz folyamodtak. Nevezetesen ezek közt:	
10. Bartha Györgynek és gyerekeinek a kir. főkörmányszék adott	50
11. Csonka Klárának kir. rendelettel utalványoztatott	80
20. Gyujtó István <u>80 éves unitárius</u> jobbagynak, a ki vak, süket és elgyöngült	10
29. Nagy László nemesnek	20
30. Györki Pál nemesnek	40
52. <u>Gálfalvi György unitáriusnak</u> , a ki pénztárnok volt és mindenéből kifogyott, 3 gyerekével	80
39. Dévai Antal kir. főkörm. irnoknak udvari rendelet folytán	100
57. <u>Bogdán János unitáriusnak</u> , a ki mint katona 21 évig szolgálta a felséget	15
63. Eperjesi Juliána nemes hajadonnak, a ki 15 éves	15
64. Sárpataki Zsigmond nemesnek	20
71. Cserei Mária nemes hölgynek	20
93. Makrai László nemesnek	30
94. Orbók Ferencz <u>unitárius áttértnek</u> , a ki az egyházi bizottságnál hűségesen szolgált	100
97. Nemes Bedőházi Sárának, kit áttéréseért testvérei elhagytak	30
99. Rápolti Mihály nemesnek, 6 gyermekével	30
100. Eperjesi Elek kir. dézmásnak és nemesnek	30

VI.) 1778-ból van egy kimutatás ¹⁾ [Specificatio] arról, mely törvényhatóságok és tanácsok s mely papságok hány áttértet jelentettek be a kir. egyházügyi bizottsághoz. Ime a részletek:

Törvényhatóságok s Táblák:

Fogarasi Districtualis Tábla	37	áttérőt
Conrad Dániel szerdahelyi székbiró	14	"
Szászvárosi Tanács	15	"
Beszterczei Tanács	10	"
Kővári Districtualis Tábla	1	"
B. Henter Ádám csikszéki főkirálybiró	4	"
V. Hunyadi Tanács	19	"
Krasznamegyei Distr. Tábla	23	"
Udvarhelyszéki " "	24	"
Közép-Szolnokmegyei Distr. Tábla	20	"
Tordamegyei " "	1	"
Küküllőmegyei " "	1	"

együtt: 169 "

¹⁾ Látható 892. 1778. kir. főkörm. sz. alatt.

Papok :

Tiszt.	Kis Verantius atya, segesvári administrator	142	áltérőt
"	Bernád Mihály missionarius és várfalvi administrator	39	"
"	Pater Falier Xav. Ferencz, kőhalmi administrator	16	"
"	Török Ferencz, az udvarhelyi ecclesia administratora	8	"
"	Lehmann József, a szebeni parochia administratora	64	"
"	László István, baróthi pap	8	"
"	Gáll Antal, miklósvári pap	20	"
"	Bogács Ferencz, abrudbányai pap	15	"
"	Nagy József, zalathnai pap	3	"
"	Lázár Gratián, kantai guardián	56	"
"	Pászoikin ¹⁾ Capistrán János, alvinczi administrator	30	"
	együtt:	401	"

VII. Az esperesti körök által ugyancsak 1778. septemb. 13. ²⁾ a károly-fejérvári káptalanhoz tett felterjesztésből kiemelem a következőket:

Tisztelendő Benkő Mihály kolozsvári plébános és esperes jelentett belső és külső városi áttért polgárt 235-öt, 2 nemeset.

Tisztelendő Molnár Márton thordai esperes 22 nem-nemeset, 74 nemeset és agilist.

Ugyanaz jelentett Alsó-Járából 13 jobbágyot, 5 nemeset és libertinust.

Tiszt. Béli János, brassói pap 122 kereskedő, szolga, szolgáló, napszámos, szegény mesterember, jövevény s koldus embert.

Tiszt. Miháلتz István, singfalvi pap 33 libertinust, 1 jobbágyot, 1 cigányt, 7 nemeset.

Mészáról 12 libertinust.

Sz.-Mihályfalváról 20 libertinust, 1 jobbágyost, 2 cigányt.

Együtt: 88 nemes, 235 polgár, 70 libertinus, 122 kereskedő stb. 15 jobbágy, 3 cigány.

VIII.) Az unitáriusokra nézve különös fontossággal bíró két mozzanatot emelek itt ki. Egyik a Szent-Demeter anyaegyházban, Csöbön és Ravában áttért unitáriusok kérése 1778. jul. 13-án ²⁾, melyben a 3000 forintból megjutalmaztatásukat kéri. Névszerint voltak ezek: Rózsa Mihály, áttért 1769. Veres István szintén akkor; Veres Anna 1774. Balázs Judith 1766. Sófalvi Kata és Vajda Borbála 1769 Basa János és Molnár Sára 1771. Vajda Mária 1770. Tsopa István, Szabó Judith, Molnár Dávid 1772. Bendész Judith 1774. Nagy Erzsébeth 1775. Nagy Mihály és Vas József 1776. Vas István, Vas Sámuel, Bankos Mihály 1777. Göbör Miklós, István és ifjabb Gergely 1775. Jakab Mária 1769. = 23

Csöbiek: Birton Gergely 1752. Szász Erzsébet 1767. Gedő Kata 1770. Gedő György 1778. Macskó Éva 1765. = 5

¹⁾ Helyes-é e szó vagy el van torzítva? a hivatalos leiratból nem volt megállapítható. K ö z l ő .

²⁾ Látható 892. 1778. f. k. sz. alatt.

Ravaiak: Nagy Zsuzsánna 1773. Nagy Judith 1770. Szúji György 1766. Kecskés Anna 1766. Tordai Judith 1765. Kozma István 1777. Hegedüs Kata 1778. = ?

Másik fontos tény a véczkei r. katolikus plébánus, Keserü Ferencz buzgólkodásának feltűnő eredménye. Ő ugyanis 1760. megtértette — ugymond — magyar-zsákodi Szép János jobbágy Áriánust, 1774. Ignác Máriát, 1776. Urbán Mártont 9 gyermekével; 1777. Székel-Szálláson lakó Csejdi Istvánt feleségével, 4 gyermekével, 1762. véczkei Szász István jobbágyot feleségével, 5 gyermekével, Csejdi Györgyöt feleségével 3 gyermekével; 1742. csöbi Birton Máté nejét; 1731. magyar-zsákodi Szél András, Szél Pál és Pap Zsuzsánna fiát; 1776. Gergely Annát, Pipei István leányát, 1 leányával és 3 fiával; 1752. Tordai Annát; 1758-ban Kidei István véczkei zsellért feleségével együtt, Kedei Jánost 1 fiával; 1772. székel-szállási Molnár Istvánt feleségével és 3 gyermekével 1778. Molnár Péter jobbágyot, Balázs Annát, Lakó Mihály feleségét — valamennyi szegénység, nyomor és a sok gyermek miatt tért át.

Végre megismertetik a kor és térítés valódi mivoltát különösen az 1778—79—80-ban. átállók kétféle hivatalos kimutatásának adatai, a.) arról, kik, mily sorsukat térifettek át? b.) Térítési célra, melyik pap, mekkora összeget kapott? melyeket egész kiterjedésökben közlök. 1)

a.) Ki jelentette fel az átállást?

kiket je- minő polgári ál- mi okból állottak át?)
lentett? lásuk voltak?
polgár? nemes? nemtelen?

I. Politikai testületek.

Közép-Szolnokmegyei Continua

Tábla	7	3	7
Krasznamegyei	—	3	20
Kővárvidéki	—	1	—
Fogarasvidéki	—	2	15
Ugyanaz.	—	3	7
Udvarhelyszéki.	—	10	5
Csikszéki	—	2	1
Beszterczei tanács	4	4	5
Szászvárosi	—	1	17
V. Hunyadi Tanács	—	—	1

II. Róm. kath. papok és ad- ministratorok.

Tiszt. Szabó Ágost küküllővári

káplán ur	—	2	18
„ Karácson János, ebesfalvi esperes—	—	—	2
„ Patrubán Antal gy.-szt.-miklósi	—	—	1
pap	—	—	1
„ Kis Verancz segesvári admi- nistrator	—	1	82

1) Látható 856. 1779. főkorm. sz. alatt.

2) E rovat betöltetlen volt.

a.) Ki jelentette fel az átállást?	kiket je- lentett? polgár?	minő polgári ál- lásuk voltak?		mi okból állottak át?
		nemes?	nem-nemes?	
LA szentpáli pap	—	—	1	
Tiszt. Kémenes István <u>szókefalvi</u> pap	—	16	73	köztük 6 cigányt.
„ Székely Pál, <u>abosfalvi</u> pap	—	7	11	köztük 2 cigányt.
„ Zöld Péter, <u>medgyesi</u> pap	—	—	10	
„ Gál Simon, <u>kiskapusi</u> pap	—	2	3	
„ Korbuly Kristof, <u>ebesfalvi</u> pap	—	2	23	
• „ Török Ferencz, <u>udvarhelyi</u> adm.	—	3	7	
„ Tamási Ábel, <u>parajdi</u> .	—	—	1	
„ Bodó Gergely <u>sz.-udvarhelyi</u> adminisztrator	—	—	1	
„ Vitalis Ilyés, <u>sz.-demeteri</u> pap	—	10	22	
„ Balitzo Ferencz, <u>atyhai</u> pap	—	—	8	
„ Keserü Ferencz, <u>véczei</u> pap	—	—	54	(zsellér, jobbágy, felsza- badult.)
„ Lakatos Ferencz, <u>bözödjfalvi</u> pap	—	5	12	
„ Biró János, <u>pálfalvi</u> pap	—	—	1	
„ Gáspár Antal, <u>szentléleki</u>	—	1	6	
„ Székely József, <u>karácsonfalvi</u> pap	—	1	31	
„ Lakos János, <u>máréfalvi</u> pap	—	1	—	
„ Péterfi Mihály, <u>sz.-kereszturi</u> pap	—	3	5	
„ Gáll József, <u>szász-zsombori</u> adminisztrator	—	—	19	
„ Fancsali Mózes, <u>lövetei</u> pap	—	6	—	
„ Biró Pál, <u>zetelaki</u> pap	—	—	2	
„ Jancsó Pál, <u>korondi</u>	—	2	22	
„ Stuber György, <u>szerdahelyi</u> pap	—	4	12	libertinus
„ Bálintfi Bruno, <u>v.-hunyadi</u> adminisztrator	—	2	20	libertinus
„ Pater Falier Xav. Ferencz, <u>kőhalmi</u> pap	1	—	11	
„ Lehman József, <u>szebeni</u> adm.	2	2	112	
„ Lázár Gratián, <u>kantai</u> administ.	2	4	15	9 katona, 1 cigány. 6 özvegy.
„ László István, <u>baróti</u> pap	—	—	—	8 katona.
„ Gál Antal, <u>miklósvári</u> pap	—	—	21	
„ 1) Innocentius	—	—	5	
„ Szegedi György, <u>m.-vásárhelyi</u> adminisztrator	22	3	12	
„ Dobay Mihály, <u>sz.-sólyomi</u> pap	—	—	6	1 cigány.
„ Ábrahám Fulgentius, <u>náznán-</u> <u>falvi</u> adminisztrator	—	1	6	
„ Pálfi József, <u>ernyei</u> pap	—	1	6	
„ Pap Ferencz, <u>szováti</u> pap	—	1	3	
„ Kovács József, <u>szenthárom-</u> <u>sági</u> pap	—	2	45	
„ Sánta Ferencz, <u>hodosi</u> admin.	—	3	1	

1) Vezetékneve olvashatlan.

a) Ki jelentette fel az átállást?	kiket je- lentett? polgár?	minő polgári ál- lásuk voltak? nemes? nem-nemes?	mi okból állottak át?
Tiszt. Biró Márton, káli pap	—	1	3
„ Biró Márton, mező sámsondi pap	—	4	16
„ Bernád Mihály, várfalvi pap	—	23	12 libertinus, 6 cigány.
„ Mihály János, felvinczi pap	—	3	19 libertinus.
„ Bogács Ferencz, abrudbányai pap	9	1	5 1 libertinus.
„ Vinkler Pál, verespataki pap	1	1	9 libertinus.
„ Mertz Rafael, offenbányai adm.	—	—	3
„ László Sebestyén, tövisi adm.	—	4	7
„ Kozma Ireneus, n.-enyedi adm.	1	1	6 1 cigány.
„ Lutzeg György, vizaknai pap	—	—	8
„ Metz Czelestin, boitzai adm.	—	—	14
„ Förster Anselmus, topliczai administrator	—	—	13
„ Gaspari Adalbert, nagy-ági adm.	1	—	—
„ Daics Péter, csertesi adm.	—	—	9
„ Nagy József, zalathnai pap	—	—	3
„ Mártonfi Ádám, szárazpataki pap	—	1	5
„ Erős Mihály, szentkatalonai pap	—	—	2 2 katona.
„ Ferenczi József, imecsfalvi pap	—	—	6
„ Csáki János s. sz.-iványi pap	—	2	25 4 katona.
„ Török Adel, türkösi pap	—	—	76 3 libertinus.
„ Csoboth Miklós, futásfavi pap	—	6	7
„ Kapniki pap	—	1	10
„ Szacsvay András, katonai pap	—	—	3 1 libertinus.
„ Kolosi pap	—	—	8 libertinus.
„ Mocsi pap	—	—	1
összesen :	50	162 1030	85 libertinus, 6 özvegy, 23 katona, 17 cigány.

Együtt az elmúlt három év alatt a hivatalos és segélyezett áttértek száma : . . . 1373 lélek.

b. A káptalan 1780. május 22-én¹⁾ kelt felterjesztése és ki-mutatása szerint ezen 3 évi áttérteknek az illető papok utján a kö-vetkező összegek fizetettek ki:

	r. frt.		r. frt.
1. A küküllővári papság ki- osztott	63	6. Egrestői	135
2. Ebesfalvi	93	7. Abosfalvi	69
3. Gyergyó-szent-miklósi	6	8. Medgyesi	27
4. Segesvári	246	9. Kis-kapusi	78
5. Szőkefalvi	192	10. Zilahi	57
		11. Somlyói	78

¹⁾ Látható 337—1781. fk. sz. alatt.

	r. frt.		r. frt.
12. Fogarasi	93	46. Sz.-háromsági	330
13. Nagy-Somkuti	3	47. Hódosi	24
14. Udvarhelyi	114	48. Kááli	15
15. Parajdi	3	49. Sámsondi	60
16. Sz.-királyi	3	50. Várfalvi	171
17. Sz.-demeteri	213	51. Félvinczi	75
18. Atyhai	24	52. Abrudbányai	54
19. Véczei	147	53. Verespataki	33
20. Bözöd-ujfalvi	66	54. Offenbányai	9
21. Pálfalvi	3	55. Tövisi	24
22. Sz.-léleki	24	56. N.-enyedi	33
23. H.-karácsonfalvi	99	57. Vizaknai	6
24. Máréfalvi	3	58. Boitzai	3
25. Székely-kereszturi	24	59. Topliczai	18
26. Lövetei	21	60. Nagygághi	3
27. Zetelaki	6	61. Cserteszi	12
28. Korondi	78	62. Zalathnai	3
29. Szász-zsombori	57	63. Szárazpataki	21
30. Cs.-szent-királyi	39	— Szentkatolnai	—
31. Szerdahelyi	84	64. Imecsfalvi	18
32. V.-hunyadi	63	65. S.-szentiványi	93
33. Besztercezi	30	66. Türkösi	231
34. Szászvárosi	54	67. Futásfalvi	18
35. Kóhalmi	33	68. Bálványos-váraljai	18
36. Szebeni	279	69. Kapnyiki	27
37. Kantai	186	70. Kolosi	21
38. Baróthi	24	71. Katonai	9
39. Miklósvári	66	72. Mócsi	6
40. T.-szent-györgyi	12	73. Kolozsvári	633
41. M.-vásárhelyi papság ki- osztott	141	74. Thordai	450
42. Szászrégeni	18	75. Brassai	351
43. Názánfalvi	6	76. Singfalvi	261
44. Nagy-ernyei	24	77. Alvinczi	117
45. Szovátai	3	78. Jegenyei	63
		79. Szász-fenesi	81

összeszeg: 6384

A II. szám alatt megjelölt unitárius ekleziákon kívül kemény ostromnak voltak kitéve a IV. VII. VIII. szám alatti bizonyítása szerint a korondi, sepsi-szentiványi, véczei, szent-háromsági, bözöd-ujfalvi, homoród-karácsonfalvi, nagy-ernyei, mézskői, alsó-járai, stb. ekleziák, hol az unitáriusok lassanként anynyira megfogytak, hogy számuk a r. katolikusokénál kisebbre szállván: tekintet nélkül arra, hogy leginkább eladósodottak, nyomorékok, szegények, parasztok és aggok, szóval jobbadán buktak és műveletlenek tömegéből telt ki a többség, s hiába vetették ellene az unitáriusok részéről az özszeirő biztosok előtt, hogy ily kérdésekben a szavazatokat nem megszámlálni, de meglátolni kell.

Bethlen Gábor azon törvényének, hogy a templomok a többséget illetik, kiméletlen végrehajtása a legfensőbb körökben kimondatott, az unitariusok szüntelenül ostromolva, fenyegetve, üldözve, megtörve, azon országban, melynek többsége egykor hosszu ideig az ő hitvallásukat követte, alig tudtak fenmaradni, elanynyira elgyöngítették, hogy II. József türelmi parancsa után is évtizedek teltek el, míg sok helyütt ismét némi új erőt gyűjtve, templomot és iskolát építhettek és így őket végképen kiirtani nem lehetett.

Az I—VII. számú hivatalos kimutatások adatai világosan mutatják azt is, hogy a térítés az 1601—2., 1709., 1713., 1728—1731., 1744. évi titkos tervek, s legfelsőbb helyre tett hivatalos felterjesztések és tanácsok értelmében ¹⁾ maga a fejedelemszszony és legfelsőbb kormánya kezdeményezte, a kir. főkormányzók, r. kath. egyházügyi bizottság, a hazai politikai és egyházi hatóságok közvetítésével rendszeresen vitték, s csak így sikerült, hogy lassanként az ország minden pontján, mind a három nem-katholikus hitfelekezet, sőt a görög keletiek közt is szemmel látható hódítást tettek; de azt is mutatják, hogy az áttérők nagy tömege a kevésbé művelt nép közül való volt, a művelt osztályt csak anyagi érdekek vitték rá. Jellemzőleg igazolják ezt főleg a VIII. sz. alatti áttért tisztviselőkről közölt adatok.

Mikor már a térítés 4—5 évtizeden át nyilván és titokban, magánlag vagy hivatalosan folytattatott s a r. katolikusok száma a többi hitfelekezetek létszámát elérte, itt-ott tul is haladta, elkezdődött az egész országban ismét hivatalosan, a kir. főkormányzók, megyék és városok hatóságai, a törvényszékek és katonaság által a templomok, papi lakok és külső-belső unitárius és más egyházi birtokok, iskolák, harangok, stb. előbb szépen, önkéntes átadást kérőleg, azután politikai úton kényszerítőleg, majd katonai karhatalommal való erőszakos elvétele, — a miről, ha élet lesz és kedv, tán más alkalommal írok.

J a k a b E l e k.

LXVI.

A sinfalvi templom elfoglalása 1772. november 30-án. *)

A Sinfalvi templom elfoglalására vonatkozólag e folyóirat idei első számában egy magyarnyelvű okmányt közöltünk, most abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a teljes szövegü, eredeti okmányt is közreadhatjuk:

Excellentissime Domine Domine S. R. I. Comes Gubernator Regie Excelsum item Regium Gubernium!

Miserabilem Sortem nostram tristemque casum, qua recenter nobis evenit, coram gratioso Excelsi Regii Gubernii Conspectu dolo-

¹⁾ Ezen titkos terveket már korábban Virasztásaim czim alatt közölttem, részint most vannak közlés végett a szerkesztőséghez beküldve. J. E.

*) Copia Repraesentationis intuitu Templi Sinfalviensis die 17-ma decembris 1771 Excelso Gubernio Regio submissae.

rose detegere necessitamur. Qualiter Anno currenti 1772-do 29-na Mensis Superioris novembris, ipsa videlicet Dominica Die Sera Vespera, postquam Militibus I. Legionis Gyulaianae in Pago Kövend et Sede Aranyas in quartirizantibus adventus Domini Colonelli inejatam Circulum ubi contrahebantur Milites nunciatus extitisset, Subinde Milites in Kövend eadem Nocte arma pararunt, et eaden Nocte in 30. Novembris inclinante, hora antellucana, Primarius Locumtenens in Kövend quartirizans Dominus a Rokász dato per Tympani Sonitum Signo Milites eates collegit, caeterique in vicinis Pagis Contracti audito Tympani Sonitu ad arma convolarunt, et primi Milites in Felső-Sinfalva in quartirizantes ordine Militari ad Turriculum Ecclesiae nostrae Domo Parochialis contiguam convenerunt, armaque Sua adeundem Turriculum circum circa Statuerunt. Mox Milites ex Rákos Sub Decurione Virtsik; et Várfalva Ductoribus Rev. Patribus Missionariis Bernad et Miháltz in dictum Pagum Felső Sinfalva accesserunt, cumque Copia Militum Felső Sinfalviensium ad Turriculum se conjunxerunt, Domini vero Missionarii ad Curiam Tit. Domini Davidis a Dindar Se diverterunt; Praefatus Locumtenens Dominus a Rokász — continuato, quam in Kövend hora adhoc antelucana incipi jusserat, Tympani Sonitu, Suam pariter Copiam, praeunte Architectore Militari Securi instructo, transfert in Sinfalva, et ad Turrim cum reliquis Militum Copiis pariter conjungit, compositumque ex his Corpus, illucescente Die ad templum nostrum velut ad praelium ducit, relictis ad Custodiendam Turrim, quam occupaverant, duobus Vigilibus cum sclopetis et Bajonetis; ac in Facie Templi incessanter et horrendum in modum, ac si cum Hostibus pugnaretur, per Milites Sclopetis explodi, tandem muros conscendi, Fores Caemeterii recudi, Caemeterium invadi, occupatique ordinat, positis pariter ad Fores Caemeterii Duobus cum Bajonetis Militibus. Interea Illustrissimus Dominus L. Baro Emericus Miske dictae sedis Aranyas Supremus Judex Regius carpento Superveniens inque Curiam praetit. Dimini Davidis Dindar descendens medio Judicis Pagensis Nonnullos ex Unitariis Subpaena 24 florenor ad se accessiri jubet, comparantibusque Unitariis idem D. Baro Supr. Judex Regius ostendit quoddam Scriptum, dicens illud Suae Mattis Scrae Regium Rescriptum esse, unaque asserens: Velle et jubere Suam Mattem Scram Templum Unitariis adimi, et Dominis Romano-Catholicis tradi; praesentes vero Unitarii quia latini idiomati non satis gnari essent, nec illius Scripti Sensum intelligerent, institerunt Responsum tantisper differri, quoad unum alterumque ex Suis hominem Scriptum illud clare explicantem invenirent; at praetit. Dominus Baro Supremus Judex Regius, et a Dindár non dari Dilationem responderunt. Interim placuit Domino Bároni Supremo Judici Regio ex eodem Scripto Unitariis praelegere, et explicare eo modo: quod quia Templum antiquitus fuisset Romano-Catholicorum, ideo jussisset Sua Mattas Scra ipsi Dominis Catholicis iterum restitui, Unitarii responderunt: Se Benignissimae Scrae Mattis voluntati, Si tamen ea esset, Clementissimoque Mandato annuere, nullo modo contravenire, tanquam fidelissimi Suae Mattis

Subditi; dummodo liceat ipsis quoque Unitariis ad Sanctissimum Suae Mattis Thronum, Gratosumque Excelsi Regii Gubernii Conspectum Suppliciter confugere.

Post haec ex commissione Praetit. Domini Baronis Supremi Judicis Regii, Domini: Dindár et duo Locumtenentes, unus Dominus a Rokász, alter vero Miháltz Kálnokianus Equestris, cum compluribus secum assumptis ingrediuntur Parochiam, et Nomine antetitulati Domini Supremi Judicis Regii a Parocho Domino Josepho Huszár Claves Templi petunt. Subhac comminatione: quod Si dederit Claves, bene quidem, alioquin noverit Dominum Supr. Judicem Servitores pro adimendis clavibus Sufficientes habere; unaque admonent Parochum ut intra triduum res Suas disponat, paretque Se ex Parochia emigrare. Parochus respondit: Clavem prae manibus non habere nec prius, quam Benignissimum suae Majestatis Rescriptum videret, inde migrare velle, nec hyemali hoc tempore familiam Prolesque suas movere posse. Interrogantibus: ubinam clavis esset? respondit: apud Cantorem servari; Confestim Cantor Praeceptorie vocatus, et ad mandatum Suae Majestatis esse ratus Solicitatem clavem tradit. Qua recepta, praefatus D. a Dindár dixit: Unitarios a Recursu ad J. Tabulam Continuum, Excelsumque Regium Gubernium haud impediri; Inde recedentibus, et ad dictam Curiam Dindarianam redeuntibus, ex Jussu Domini Locumtenentis a Rokász per milites eo facto pulsatum extitit, ex Curia Dindariana Nominati Missionarii, duo dicti Locumtenentes cum Comitiva venerunt ad faciem Templi; ibidemque armatis Militibus ab una parte in ordinem dispositis, ab altera vero parte Dominis Catholicis ex circumjacentibus Pagis eo convocatis et astantibus, ut et aliis etiam ex qualibet Natione, et Religione ad Stupendum hocce Spectaculum confluentibus, positus denique duobus ad violatas, et aperatas Caemeterii fores Vigilibus Militaribus, Primi Domini Missionari concommitantur Militare Corpus armatum prius Templum circumeundo, demum intrant occupantque: Interea: Duo Parochi Unitariorum ex Rákos et Felső Sinfalva, cum duobus Ludimagistris pariter Rákosiensi et Várfalviensi cum nonnullis Auditoribus Suis conveniunt Praetitulum Dominum Baronem Supr. Judicem regium in Curia Dindariana petentes Regium Rescriptum, Si tamen esset, Secum communicari, ad legendum, Sed non communicavit; ostendit nihilominus aliquam Copiam et praelegit Sequentia:

Nos Maria Theresia etc. ad petitionem Patrum Missionariorum duodiversarum Religionum Tempa, quorum alterum est Sinfalviense Unitariorum etc. — Hic Substitit dicendo: reliqua non concernere Unitarios; Sed sensum hoc, quod Sua Mattas Sacra — Templum Sinfalviense Catholicis cecisset. Ad hoc Parochus Sinfalviensis: Licet Suae Mattis esset Mandatum, non posse tamen eum cum totidem Prolibus intra triduum exesse; instititque praeterea Campanam unam per Magnificum quondam Dominum Franciscum Toroczkaí procuratam Unitariis reliqui. Memoratus Baro cum missionariis de eo Se tractaturum respondit. Postea Praetit D. Baro curavit vocari Parochum Sinfalviensem Sub

affidatione mansionis ejus, Cantorisque in Parochia usque primum Ver fienda, ea tamen Lege, ut Parochia in eo, quo nunc est, Statu primo Vere ipsis Catholicis restitueretur; at Parocho comparente, quia praetit Dominus Baro ad redeundum in provincinetu esset, negotium committit Domino Dindár pertractandum: vocatur deinde ex commissione paetitulati Domini Baronis Supr. Judicis Parochus, aedilisque ac tertius Ladislaus Pálfi per. tit. Dominum a Dindár, in Curiam Suam, ubi jam praeparata ad Scribendum requisita, ut pote: atramentum Calamus, Papyrus in mensa posita erant, praesentibus que Missionariis, duobus Locumtenentibus, Duobus Cantoribus Catholicis, coëgit Dominus Dindár Parochum nostrum ad Scribendum Contractum hoc tenore: ac Si Unitarii ad mandatum Suae Mattis Sponte et nemine cogente, ultro Templum Catholicis cessissent. Dominus a Dindár tentat Parochum inducere promissis manutenturumque Se in Parochia et ejus appertinentia usque ad adventum primi veris Parochum Spondit dummodo Cessionales Subscriberet; Sed Parochus nec sic. Inspectore ejusdem Tractus Ecclesiarum Unitariorum aedituque Sinfalviense Sub Stricta inhibitione Parochum avocare contendentibus, dum Parochus abitum pararet, Dominus a Dindár brachiotenus detinet, alii Januam illi praecluserunt, ne egredi posset; Dominus Missionarius a Miháltz nimis cogere tentat; denique violenter circumventus coactus est Scribere, dictantibus Domino a Dindár et reliquis Sequentia: Tiszt. Pater Missionariusok megengedék, hogy a parochiába lakjam tavaszig, de akkor transponáljam olyan módon, a mint most tanáltatott; Melyről adom ezen contractusomat tulajdon Subscriptionom és usualis Pecsétem alatt futuro pro Testimonio Anno die ut Supra, Locoque in Sinfalva, Kolozsvári Huszár József Parochus m. p. Sigillum vero Dominus Dindár proprium dedit quod Parochus Contractui impressit, aedituus vero Stephanus Samuel et Ladislaus Pálfi aliunde scripturae ignari dum Contractum Subscribere renuerent, per Samuelem Pálffi loco aeditui Stephani Samuel et loco Ladislai Pálffi per Ladislaum Pisoni subscribi fecerunt, Samuele Pálffi et Ladislao Pálffi pariter contractizantibus. Hoc facto:

Ex Curia Dindariana accesserunt omnes ad Turrim, eamque ascendentes Dni Missionarius Miháltz, Dindár et alii, Minorem quidem Campanam Unitariis concesserunt, majorem pro Catholicis occupantes. Ipso hujus-modi occupationis Sequentibus item ad 8. usque Diebus peracto hoc violento actu, ac rumore de Secutura Temli Minorum Reformatorum Rákosiensis ademptione et Occupatione publice Sparso: Universa Plebs concita, non secus de futura Templi Unitariorum Várfalviensis Occupatione permota, ad defendendum prona erat; non credebatur enim hujus-modi Occupationes, a Sua Matte Serma ordinatas esse, sed quantum fieri poterat, per Inspectores et Curatores Ecclesiarum sedata est.

Octava Ejusdem mensis Novembris Die videlicet Dominica circa horam Decimam dato per Campanae Sonitum Signo, convenimus Unitarii in curiam Domumque Magnificae Dominae Francisco Thorockaiana in Sinfalva habitam pro peragenda Devotione, et Sub ce-

lebratione Cultus divini Dominus Missionarius a Bernad irruit in Domum, et Sub severa comminatione Parochum et nos auditores ab instituendo ibidem Divino Cultu inhibet.

Ex praemissis Excelsum Regium Gubernium actum praevio modo patratum illegalem, et per omnes Leges prohibitum advertere gratiose dignabitur; illegalem dicimus actum ex eo:

1-mo. Qua tam legibus Patris Signanter Appr. Const. Part 1-mae Tit. 1-mi articulo 1-mo, tam Benignissimis suae Mattis Scrmæ Regiis Rescriptis, proximo vero occasione Controversiae Templi in Sz.-Háromság Sedeque Maros existentis ortae Clementer emanato Serio interdictum habetur; ne Templi per hujus-modi illegalem actum et via facti privata auctoritate modoque tumultuario occupentur, Sed procedatur per Praetendentes via Legibus Patrii praescripta, hoc est: Contraversia ratione templi in uno Eodemque diversae Religionis Pago existentis Subversans per exmittendos idoneos eatenus Commissarios investigetur, Templumque majori parti addicatur. Jam vero

2-do Constat Unitarios in Pago Singfalva Patres familias domiciliatos posse numerari plusquam 30, Catholicos vero Vix Sex. Et sic

3-tio. Non potest concipi Scrmam Suam Mattem hujus-modi Occupationem praecepisse. Si enim ea fuisset Mattis Scrmæ benigna voluntas, tum jussisset medio Excelsi Regii Gubernii, nobisque notum reddidisset. Nec inter erat Dominis Catholicis, Si hujus-modi Decreto Regio muniti fuissent, assumpto secum Militari Brachio, Sub noctis Silentio Ecclesiam invadere, Clavem per vim Ministris adimere, Templum taliter occupare, Consequenter Parochum et aedilem et alium tertium ad conscribendas et dandas Cessionales pari vi cogere, quia nos ut et omnes Unitarii Benignissimo Suae Mattis Mandato homagiali cum devotione Sicut Semper ita hac quoque occasione obtemperassemus. Proinde

4-to. Ex asse videntur tam illustrissimus D. Baro Supr. Judex Regius cum praenotatis Suis assumptis, quam vero Locumtenentes praememoratae Militiae, quod sine ordinibus Regiis Excelsique Regii Gubernii, quam I. Supremae armorum Praefecturae illegalem hunc ausum propria sua auctoritate pertentare praesumserint.

5-to. Nec Cessionales Parochi aedilis item et Ladislai Pálfi vi extortae quidquam pro Dominis Catholicis opitulari possunt, nam 1-mo Illi Sponte et ex bona voluntate in Templi Occupationem non consenserunt, 2-do Antequam Cessionales extortae fuissent, jam omnia occupata fuerunt praeter Parochiam. 3-tio Bona modo praevio occupata non fuerunt (ut praetenditur) Cedentium, et sic rem alienam abalienare non potuerant, neque concipi potest quod Sponte cessionis aut Cessionales Scripsissent.

His et ex Similibus rationibus coram gratioso Excellentiae vestrae et Excelsi Regii Gubernii Conspectu Supplici de genu humilime oramus! ut Si quantum Supponimus praedeclarata Occupatio citra Altissimum Mandatum contigerit, dignentur Excellentiae Vestrae praedeclaratam laesionem nostram Paterno cordi Sumere et Superatten-

dentali Sua auctoritate de restitutione praeattacti Templi reliquorumque Bonorum modo praevio occupatorum illis, quibus interest committere. Nos velut Spoliatos in integrum restituere.

Hujus modi praeterea praetendentes Suo-modo coerceri facere, ne et iposterum Similem ausum attentare praesumant.

Humilime interim et Solemni cum protestatione insinuamus: nos in praeattacti Templi occupationem haud consensisse, nedum illud Dominis Catholicis cessisse, et si quid aliqui nostrum Seu Parochus noster Josephus Huszár Seu aedilis Stephanus Samuel, Seu denique Ladislaus Pálfi aut quicumque fecissent, Scripsissent, et consensissent, illos, omne illud vi. et ex Coactione fecisse, Scripsisse et consensisse, adeoque Solum illud factum, Literasque (uti praetenditur) Cessionales per vim et Coactionem qualitercumque revocamus, cassamus et praeattactae Cessioni contradicimus solemniter de genu orantes hanc nostram protestationem protocollari, nobisque autentice una cum Supplici hocce libello extradari Effectivam nostri in integrum restitutionem humilima Submissione praestolaturi emorimur.

Excellentiae Vestrae

et

Excelsi Reggii Gubernii

humilimi Sed misere afflicti servi
Ecclesiae Unitariorum, in Sede Aranyos
Sinfalviensis Commembra.

Rájegyzés: — Nulla data est Resolutio.

Közli: Benczédi Gergely.

HYMNUSOK.

Egy az Isten. *)

Nehéz napok engem
Nagy próbára tettek,
Bujdosója voltam én nagy
Sötét rengetegnek.
Onnan elriadtam
Sivatag pusztákba,
Hajtott engem nyomoruság
Sulyos inség átka.

Hasztalan esengtem
Futva fához-fűhöz,
Hideg márvány lépcsők elől
Részvétlen küszöbhez,
Véres verejtékem
Kináltam hiában,
Munkabíró két kezemmel
Dermedten ott álltam.

Dermedten ott álltam...
Jött egy sötét árnyék
Odasimult a szívemhez
Jövel! mire vársz még?
Nincs a ki megáldjon,
Nincs a ki segítsen,
Jó lesz neked velem jöni...
Nem, nem! Egy az Isten!

Biztam uram benned,
Kerestelek egyre,
Néma ködnek oszlopában
Árnyban, fellegekbe;
Kiáltó nagy szóval
Nevedet idéztem
Megsegítő jelenséged
Késett bár, de hittem.

Népek elbukása,
Millió sok jajszó,
Hajótörttek fuldoklása,
Éjféli harangszó
Mind, mind a te jobbod
Esdekelvén jajjal;
Hittem: ki majd eljövendő
Fáradt az az angyal.

Átélttem a multat
Élek a jelenben,
Az én hitem lobogója
Itt van még kezemben,
Most már tudom, értem
Hogy a mely kiáltott
Az az erős élő szó volt
Uram, adományod!

Jékey Aladár.

*) E hymnust, melyet a Kisfaludy-társaság febr. 28-án tartott ülésén nagynevű költőnk, Szász Károly olvasott fel, szerző szives volt folyóiratunk számára is beküldeni. Mi örömmel közöljük az alábbival együtt, s reméljük, hogy mint jó iskolatársak többször fognak együtt e téren megjelenni.

Szerk.

I ma.

Istenem, én benned bizom,
 Csak te benned egyedül;
 Másban nincs, nem is lehetne
 Bizalmam — rajtad kívül:
 Légy hát őrző pásztorom,
 Oh mennyei hatalom.

Munka, küzdelem az élet.
 Munkátlanság: bűn, halál.
 A hajnal s az esti csillag
 Engem munkában talál.
 Légy segédem, gyámolom,
 Oh mennyei hatalom.

Létünk változó hullámin
 Csüggedést nem ösmerek,
 Nyugodt szívvel, békén tűröm,
 Mit rám mértek az egek.
 Adj erőt megállanom.
 Oh mennyei hatalom.

Tűnő álmokép az élet,
 Száll...száll gyorsan, mint madár...
 Csak egy lépés — s ah közel van
 Előttünk a véghatár...
 Ott is te lész nyugtatóm,
 Oh mennyei hatalom.

Légy vezérem és taníts meg
 Törvényidre engemet,
 Hogy kinyerjem, érdemeljem
 A te szent tetszésedet.
 Isten! örök szeretet,
 Oh ne hagy el engemet.

Rédiger Géza.

A KÖZOKTATÁSI MINISTERNEK A KÖZOKTATÁS ÁLLAPOTÁRÓL AZ ORSZÁGGYÜLÉS ELÉ TERJESZTETT 14. JELENTÉSE.

(Folyt.)

II. füzet: a közép- és főiskolák, emberbaráti és közművelődési intézetek.

A minister évi jelentéséből e füzetben a II. szakasz szól a közép-iskolákról.

Az I. fejezet szerint volt az 188¹/₂ tanévben az országban 179 középiskola, melyek közül állami teljes és nem teljes — az az olyan gymnásium, melyben nincs VIII. osztály, volt együtt 9, főreáliskola 17.

Községi gymnásium	9	reáliskola	7
Kir. kath. és róm. kath.	67	”	—
Görög katolikus	3	”	—
Görög keleti szerb	1	”	—
Görög keleti román	2	”	1
Ágosti hitvallásuaknak	25	”	2
Helvét hitvallásuaknak	28	”	—
Egyesült protestans	1	(Rimaszombati VI. oszt. gym.)	—
Unitáriusoknak	3	”	—
Magán vállalati	3	”	—
Mózes hitü vágúj helyi III. oszt.		reáliskola	1
Együtt gymn.	151	reáliskola	28

A megelőző évhez képest a középiskolák száma csak a Budapesten felállított új állami teljes gymnásiummal szaporodott. Ellenben az 187⁰/₁ isk. évhez képest lényeges változás történt az ily fajtájú iskolák között, a mennyiben a teljes vagyis a jelentés szerint a főgymnásiumok számában 15 apadás, ellenben a nem teljes gymnásiumok számában 20 gyarapodás van. Az elsők csökkenését nem bírjuk megmagyarázni; az utóbbiak a községek és vallásfelekezetek által eszközölt kisebb gymnásiumok állításában leli magyarázatát.

A főreáliskolák száma az állam által rohamosan állított ily intézetek által gyarapodott; a nem teljes reáliskolák száma azért csökkent, mert több ily iskolából lett teljes reáliskola.

Ez iskolák közül állami 26. községi 16. együtt 42. vagyis 23·4% levén, a többiek a 3 magánvállalatit kivéve = 1·6%, a különböző vallásfelekezeteké; ezeknek 134 ily iskolájok van, vagyis a vallásfelekezeteké a középiskolák 76%-a.

Ez adatokból világos, miszerint számra nézve elegendő középiskolánk van.

A II. fejezet a középiskolai tanulók számát tárgyalja.

A jelentés szerint a tanév elején beirt 41,789 tanuló közül a tanév végén vizsgát tett 38562; kimaradt 3222; kik közül esik a gymnasiumokra 2787. tehát a beirtaknak $7\cdot7\%$ -a; a reáliskolákból kilépett 439, tehát a beirtakozottaknak $8\cdot2\%$ -a.

A tanulók száma a két utolsó tanév alatt jelentékenyen apadt; a mennyiben a két év alatt általános számok 4833 egyénnel csökkent. Ha azonban az $187\frac{0}{1}$ létszámmal hasonlítjuk össze a legutóbbi évi létszámot, akkor 2103 gyarapodás tűnik ki; de egyszerűsödés kiténik az is, hogy e gyarapodást a gymnasiumok növendékeinek szaporodása eszközölte, mivel a reáliskolák tanulóinak létszáma 11 év alatt $10\cdot09\%$ apadást mutat. És ha tekintetbe vesszük, hogy a két utolsó év alatt a gymnasiumi tanulók létszámában $2\cdot2\%$; a reáliskolákban pedig $8\cdot3\%$ apadás van; bátran állíthatjuk, hogy a reáliskolai növendékek létszáma mondhatni rohamosan csökken folytonosan.

A középiskolák s különösen a gymnasiumok növendékei számának apadását megmagyarázhatni a különböző szakiskoláknak gyarapodásából, mint a melyek több növendéket vonnak el a gymnasiumoktól: öröndetes jelenség, ha a növendékek közül minél többen térnek productivebb szakpályákra készítők iskolákba.

Hogy a reáliskolák növendékei a közoktatási kormány által ez intézetekre fordított kiváló gondoskodás mellett is, apadnak, abban leli magyarázatát, hogy mivel ez intézetek nem nyújtanak teljes képeztetést a növendékeknek, a közönség egyre inkább fordul el tőlük. Ujból ismétlem ez előt tizenhárom évvel tett azt a nyilatkozatomat (Kereszt. Magv. 1870. évi folyam 134 l), hogy jól szervezett gymnasiumok mellett a reáliskolák fényűzési cikkek. Lám azon 270 növendék közül, kik a 18 főreáliskolában az érettségi vizsgát sikerrel letették, műegyetemre csak 118 ment, a nagyobb rész egyetemre és más oly tanintézetekbe, melyekbe a gymnasiumból is léphettek volna.

A középiskolai növendékek közül magyar van a gymnasiumokban $71\cdot4\%$, a reáliskolákban 56% , az összes létszámból $68\cdot70\%$; német nyelvű $10\cdot60\%$.

Vallásra nézve legtöbb van róm. kath. a gymnasiumokban és reáliskolákban 17002 növendék, vagyis az egész középiskolai létszámból $43\cdot25\%$; azután Mózes-hitű a kétféle intézetben $27\cdot08\%$. Ha a tanulók számát vallás szerint a lakóscok számával hasonlítjuk össze, aránylag legtöbb középiskolai növendék van a Mózes-hitűek közül, ezután következnek az ágostai hitvallásuk és unitáriusok: a a gymnasiumokban 307, a reáliskolákban 20 növendéssel = $0\cdot65\%$. Legfeltűnőbb az arány a Mózes-hitűek között, mig ugyanis az ország egész népességéből $4\cdot50\%$ Mózes-hitű, addig a középiskolák népességének létszámában $27\cdot08\%$ van Mózes-hitű. A Mózes-hitű tanulók száma az $187\frac{0}{1}$ tanév óta $160\cdot2\%$ -kal szaporodott, a reálisabb, terhebb munkára készítők intézetekben, polgári- és ipariskolákban nem látjuk, hogy zsidó hazánkiai ily mértékbe tódulnának. Öröndünk ugyan, ha az új nemzedékek magasabbra kívánnak törni; de sehog sem bir-

juk elgondolni, hogy miként helyezkedik el az életben és társadalomban a könnyebb munkásságot igénylő pályára készült az a sok ember, a kik oda vannak utalva, hogy a productiv foglalkozásuak és birtokosok után éljenek meg; s a társadalom és élet, miképen bírja meg azt a támadást, a melyet a sok, minden áron megélni kényszerült ember ellene intéz.

Az unitárius vallásu növendékek száma tíz év alatt huszonhétel apadott, Nem aggodunk rajta; örvendünk mikor látjuk, hogy általában csekély földbirtokkal bíró hitfeleink productiv pályákra is kezdenek térni.

Egy gymnasiumra átlag 289, egy reáliskolára 175 növendék esett.

Legnépesebb gymnasiumok: a debreczeni ev. ref. 662 tanulóval, a szegedi községi gymn. 591 tanulóval. Legkisebb népessége van az erzsébet-városi róm. kath. 4 osztályu gymnasiumnak, összesen 31 növendék. Ily iskola létezése nem indokolt. Valjon honnan szerezte 6 darab tót nemzetiségü növendékét.

Harmadik szám alatt a tanulók életkori viszonyait tárgyalja a jelentés: husz éves tanuló volt a gymnasiumban 651. a reáliskolákban 70, husz évesnél korosabb a gymnasiumokban 227, a reáliskolákban 27. Az ilyeket a minister elkésetteknek jelzé. Ily elkésett aránylag a gymnasiumokban van több.

A tanulók honossági viszonyait feltüntető táblázathól látjuk, hogy a középiskolákban együtt 151 tanuló van a külföldről. Ezek közül kétség kívül több az országban tartózkodó, idegen alattvaló gyermeke; azonban látszik, hogy a környező országok is használják ez intézeteinket, első sorban Oláhország, honnan összesen 78 tanuló van, ezek közül Brassóban a felekezeti román reáliskolában 21. az oda való gör. keleti gymnasiumban 10. s a mi az illetők helyes gondolkodásáról tanuszkodik, a brassói ágostai, némettannyelvü gymnasiumban 19 oláhországi — s az odavaló hasonlóan német tannyelvü reáliskolában 4 görögországi 5 oláhországi tanuló van; az újvidéki szerb nyelvü gymnasiumban 8 montenegrói tanuló van. Serbiából van 18 tanuló.

A 4. pont alatt az egészségi és fegyelmi viszonyokat tárgyalja a jelentés; erről azonban nincs táblás kimutatás, mivel kivált a gymnasiumok nem igen gondosak a vonatkozó rovatok vezetésében; a reáliskolák pontosabbak, elhisszük: állami intézetben idejöknek kell lenni az illetőknek felesleges dolgokkal való foglalkozásra is. A jelentésből látjuk, hogy a gymnasiumban minden 1000 tanulóból meghal 3·3; a reáliskolában 3·9. A gymnasiumoknál 1000 tanuló közül 4·2 távolitatott el; a reáliskoláknál 6·5.

Az 5. pontban a tapasztalt eredmény tárgyalatik; ennek biztos alapjául szolgálhatván a tanulók által nyert érdemjegyek; ezert az ezen pont alatti tényezők feltüntetésére részletes táblás kimutatást ad a jelentés.

A kimutatás szerint érvényes = jeles, jó, elégséges eredménnyel végzet a gymnasiumokban 23351 tanuló
javító vizsgára utasított 3834 tanuló

Osztály ismétlésre	3444 tanuló.
A reáliskolákban végezte az osztályokat	3627 „
Javitó vizsgára utasítottatott	593 „
Osztály ismétlésre	698 „

Vagyis concret számokkan: a gymnasiumokban minden 1000 tanuló közül végzett 783. javított 115. osztályt ismételt 102 tanuló; a reáliskolákban végzett 1000 tanuló közül 737, javított 125, ismételt 142 tanuló.

Ez összehasonlítás azt mutatja, hogy a reáliskolák a tanulók előmenetelét illetőleg hátrányban vannak. A jelentés szerint ez abból magyarázható, hogy a reáliskola tantárgyai nehezebbek, vagy pedig abból, hogy azoknál az eljárás szigorubb, mint a gymnasiumi növendékekknél.

Az indokolás első felét nem oszthatjuk: a reáliskola tantárgyai concret eseteket nyújtván a növendékeknek, azokat, kivált segítettve mindennemű kísérletekkel, mint megannyi egyes tényeket megtanulhatják, míg ellenben a gymnasium spekulatív tárgyai elmélkedésre és öngondolkodásra utalván a növendéket, természetöknél fogva nehezebbek amazoknál.

Hogy minő lelkiismerettel és igazsággal járnak el mindenik intézetben az illetők, arról ők feleljenek; de ezt fel kell tennünk.

Részemről valóbbnak tartom azt az okot, hogy a tanítató szülek azon csalfa hitben, hogy fiaik értelmi képessége elvész, ha iparos vagy gyakorlati pályára képeztetik, az iparos szakiskolába, sőt reáliskolába is csak kevésbé képes gyermekeiket küldik, kikhez magok is kevés reményt kötnek; a kikkél tehát a tanításnak kevesebb sikere van igen természetesen, s a kik kevésbé fegyelmezhetőek, miként a jelen jelentésben a fegyelmi eseteket feltüntető táblázat is mutatja.

De szerintem a gymnasiumokban mutatkozó jobb sikert biztosítja az, hogy a felekezeti gymnasiumokban conhabitatio és convictus levén, a növendékek közvetlen felügyelet és vezetés alatt állanak, s nincsenek anynyira magokra hagyatva, mint a reáliskolák növendékei. A görög keletiek, ágostai és helvét hitv., meg az unitáriusok gymnasiumaiban tanuló 12,506 növendék közül 1112 növendék bukott meg, tehát 10%-nál valamivel több.

A III. fejezet az érettségi vizsgálatokról szól.

A gymnasiumokban a szóbeli érettségi vizsga letételére bocsátott 2092 helybeli, 166 idegen, — azt hiszszük olyan, a ki a VIII. osztályt nem annál az iskolánál végezte, a hol érettségi vizsgát tett — tehát együtt 2258; ezek közül megbukott 83, vagyis 3%. A reáliskolákban szóbelire bocsátott 293 helybeli, 28 idegen, együtt 321, ezek közül megbukott 18, vagyis 5%. Miként az egész nyolcz osztályos tanfolyamban, ugy az érettségi vizsgáknál is az előmenetelt illetőleg a reáliskolák hátrányban vannak.

A gymnasiumoknál az érettséget tett ifjak között aránylag legtöbb bukott meg kolozsvári iskolánkban, hol 31 szóbeli vizsgára bocsátott közül megbukott 8.

Különös jelenségnek tűnik fel előttünk a sok ugynevezett idegen; részünkről óhajtandónak tartjuk, hogy mindenki azon iskolánál tegyen érettségi vizsgálatot, melynél a nyolczadik osztályt végezte.

Legtöbb idegen jeleztetik a részletes kimutatásokban a sáros-pataki ev. ref. gimnásiumban 6 helybéli mellett 41 idegen; azonban ennek tévedésnek kell lenni, miután ez intézetben a VIII. osztályt 40 tanuló végezte el jó eredménnyel. s az esztergomi r. kath. gimnásiumban, hol 18 helybéli mellett 28 idegen jeleztetik.

Az érettségi vizsgára jelentkezők közül legtöbben szándékoznak a jogi pályára 493, papi pályára 442. A reáliskolai növendékek közül mérnökségre 55; e pályára azonban a gimnásiumban érettséget tevők közül is 62 jelentkezett; építészeti meg gépész-mérnöki pályára ment a gimnásiumokból 48, a reáliskolákból 62, csak e két szakra váltak ki inkább a reáliskolai növendékek.

A IV. fejezet a középiskolák helyiségeiről és a taneszközökről szól. A vonatkozó adatok azonban hiányosak, mennyiben a gimnásiumok, a miként a jelentés mondja, a tényezők feltüntetésében nem nagyon pontosak; olvasóinkat mi sem fárasztjuk ez adatokkal.

A taneszközökre és szerekre költött összegből egy gimnásiumra esik 494 ft, egy reáliskolára 754 ft.

Az V. fejezet a középiskolai tanárokról szól. E szerint volt a gimnásiumok mellett, a hitoktatókat is beleértve, 1967 tanár, a reáliskolák mellett 457; és mivel a reáliskolák az összes középiskoláknak csak 15.65%-át teszik s a reáliskolai tanárok a tanári létszám 18.87%-át; ez utóbbi intézetek jobban vannak ellátva tanárokkal, mint a gimnásiumok, ezért minden gimnásiumi egyes tanárra 17, s minden reáliskolai tanárra csak 10 növendék esik.

A 17 fejezet a középiskolák fenntartási költségeiről szól. E czimen összesen kiadatott 3.312.487 ft, melyből jutott a gimnásiumokra 2.611.130 ft; a reáliskolákra 701.356 ft, átlag egy gimnásium ösztöndíjakkal és segélyekkel együtt 17,297 forintba, egy reáliskola 25,048 ftba került.

Az állam a maga pénztárából költött a gimnásiumokra 199,152, ft, a mi az összes kiadás 7%, a reáliskolákra 370,230 ft, 12%. Ösztöndíjra és segélyre kiadatott a gimnásiumban 7360 tanulóinak 334.219, a reáliskolákban 1067 tanulóinak 27,081 ft.

Egy tanárra esik átlag a gimnásiumban 1157 ft, a reáliskolában 1475 ft, egy tanuló került a gimnásiumban 67 ftba, a reáliskolába 137 ftba.

A VI. fejezet az ország két specialitásáról a pesti meg kolozsvári tanárképző intézetekről szól. A tényezőket méltató kimutatások itt mellőzöttek; az egyetemeket tárgyzó fejezetben sem találhatók. Az intézmény új szervezetben ment át; a mennyiben a tanfolyam 4 évessé lett. A pesti intézetbe tanult 47, a kolozsváriban 39 ifjú.

Számok hiányozván, a méltatás szóval történik, minden jól, mondhatni kitünően folyt le, kivált a pesti gyakorló gimnásiumra vonatkozó előadásban. Hanem az egyetlen szám adatnál is baj van: e szerint érettségi vizsgát tett 19 növendék, mind helybéli, természete-

sen mindenik érettnak lett nyilvánítva; igen de az előmenetek jelzésére vonatkozó rovatos kimutatás szerint ez intézet VIII. osztályában tanuló 19 növendék közül 3 osztály ismétlésre utasított; hogyan tehettek ezek érettségi vizsgát?

A Benedek-rendi szerzetnek is van egy tanárképző intézete Panonhalmán, a tanfolyam ebben is 4 éves; volt benne 15 növendék, a végzett növendékek a pesti állami képezdében tesznek tanárvizsgát.

A jelentés III. szakasza a felsőbb tanintézetekről szól.

Az 1. pont szerint az államnak és 7 vallásfelekezetnek volt 50 hittani intézete vagyis papnöveldeje, melyekben 1925 papnövendék tanult; ezek közt katolikus volt 39.1%, ezután következnek a Mózes-hitűek: rabbi-képző intézetek növendékei a papjelöltek 23.3%-át teszik ki. Anyanyelv szerint magyar az összes létszámból 62.2%.

A 2. pont szerint jogakadémia volt: az állam által fenntartott 1. tanulmányi alapból 4, kath. érsekség és püspökség által fenntartott 2, luth. és ref. felekezetek által fenntartott 6. együtt 13, melyekben 754 növendék tanult. A letett alap- és szakvizsgákon aránylag nagy a bukottak száma. Kétségkívül a vizsgáknál alkalmazott, szigorubb eljárás okán, legkiválóbb volt a bukás az eperjesi jogakadémiánál.

A 3. pontban a budapesti tudomány-egyetem viszonyait ismereti a jelentés Közoktatásunk e tetőzete méltó büszkesége nemzetünknek.

A négy karnál volt alkalmazva 65 rendes, 17 rendkívüli, 8 helyettes, 76 magán és 6 szaktanár, együtt 172 tanár; az előadások száma 539, e tényezők egyenként vannak feltüntetve. A rendes tanárok előadásai népesek; a rendkívüli és magántanároké gyérek. Irodalmi munkásság jele, hogy a tanári kar 46 tagja 216 kisebb-nagyobb irodalmi munkát írt.

Rendes és rendkívüli hallgató volt az I. félévben 3252; természetesen legnépesebb volt a jogi karé 1560 hallgató; a II. félévben 3059 hallgató.

A tanulók közül osztrák volt 41; más államokból 13.

A megtett vizsgálatok nagyságát mutatja az, hogy egyedül a jog- és államtudományi karnál tartott négyféle vizsgák alkalmával 1161 hallgató vizsgázott, 786 képesített, 375 nem-képesített. Igen kedvezőtlen jel. Doctorrá avattatott 196, ennél kisebb fokozatot nyert 302.

Az egyetemre évi kiadás volt összesen 516.416 forint, újabb építkezésekre és bérházásokra 218.322 ft. vétetett fel a költségvetésbe, némely ágak évi átalányai jelentékenyen gyarapítottak.

A kolozsvári egyetemen van a karokban 56 mindenféle tanár, az előadások száma a két félévben 230. Az órák számát a budapesti viszonyokhoz mérve, ez intézetnél a tanárok kevesebb órát adnak, a bölcsészeti és nyelvtudományi osztálynál például egy tanárra hetenként 4 óra esik.

A tanulók száma: rendes 380, rendkívüli 31, együtt 411, a Mózes-vallású hallgatók a létszám 5.8%, míg a budapesti egyetemen 26%-nál is több.

A különböző vizsgálatok és szigorlatok száma a másik egyetem-

ben tartottakhoz mérten nagyon csekély; ellenben a tandíj elengedések, mentességek és jutalmazások itt kedvezőbbek a hallgatókra nézve.

Az egyetemre kiadatott összesen 213.438 frt. a vegytani intézet megépítésének költségein kívül, egy hallgató tehát 518 forintba került az államnak.

A tanári kar tudományos és irodalmi munkásságát nem jelzi a jelentés, a hallgatók munkálkodása jutalmak elnyerésében kiváló volt.

Az 5 pont a József műegyetemről szól, s mert az intézet ez évben költözködött saját helyiségébe, az egyes tényezők tüzetesen nem tárgyaltnak.

A táblás kimutatások szerint volt az intézetben 27 rendes, 2 helyettes, 11 magántanár, 2 szaktanító. A 186 előadás átlag 442 heti órát vett igénybe.

Beiratkozott tanuló volt 444, ezek közül az utolsó félévben 98 tandíjmentes; külföldi volt osztrák 14, más idegen országból 1.

Bámulatos, hogy kivált a szomszédos országok, melyekben a magasabb tudományos képeztetés eszközei még kezdetleges állapotban vannak, felsőbb tanítézeinket nem igen használják.

A jelentés IV. szakasza az emberbaráti és közművelődési intézetekről szól, ezek viszonyai ismeretesek lévén, a jelentés e szakaszának méltatását mellőzzük.

K. A.

AMERIKAI DOLGOK.

Az amerikai unitáriusok egyházi szertartásairól.

Amerikai hitrokonainknak, valamint társadalmi élete, ugy valásos szokásaik is sokban különböznek a miénktől. Ez alkalommal az utóbbiakról akarok t. olvasóinknak némi tájékoztatást nyújtani.

Minthogy mindenik ekklézsia vagy gyülekezet teljesen önálló, s nincsen semmi egyházi törvény által korlátozva: az isteni tiszteletet mindenik a saját tetszése szerint tartja s rendezi. Épen ezért egyformaság nincs, hanem a „hány ekklézsia, annyi szokás.“

Az amerikaiak legfőbb ünnepe: a vasárnap. Ezt szigoruan s nagy áhitattal tartják meg. Mindenféle üzlet be van zárva. Hivatásokba nem mennek. Sőt New-Yorkban a mult év végén oly szigoru rendeletet bocsátottak ki, hogy még a csizma-takarítást is betiltották az utcákon. Egyes városokban, hol a német elem a túlnyomó, a vasárnapnak inkább európaias színezete van.

A vasárnapon kívül az amerikaiak csak hét ünnepnapot tartanak, mint a Washington születésnapját, általános hálaadás napját, a függetlenség kihirdetése napját stb., mely nemzeti ünnepeket épen ugy megtartanak vallásfelekezeti különbség nélkül, mint a vasárnapot. Hétköznap nincs isteni tisztelet. Vasárnap kétszer mennek templomba (1831-ben Farkas Sándor feljegyzése szerint háromszor). Dél-előtt rendszeren 11 órakor s estve $\frac{1}{2}$ 8 órakor. Némely ekklézsiaikban az estvéli el is marad. Julius és augusztus hónapokban, mivel több nyire utaznak, az isteni tisztelet tartása megszűnik. Az unitárius templomokban, jóllehet tornyuk is van, nincsenek harangok s így sem templomozáskor, sem temetés alkalmával nem harangoznak. Inkább csak a katolikusoknál van divatban, de azok sem harangoznak annyit, mint Európában. S ha valaki nem állhatja a harangozást, elhagyathatja valami ürügy alatt, p. o. ha azt állítja, hogy zúg a füle, vagy fáj a feje a harangozástól.

A nyilvános isteni tisztelet rendje, a hol szertartásos könyvet (Service Book) használnak, a következő:

1. Orgonán való játszás;
2. A szertartásos könyvből egynehány mondatot felolvas a pap.
3. Ének;
4. Olvasás a zsoltárokból, mely e czélra van kiválogatva, minden hónapra; a pap olvassa az egyik verset s a hallgatóság a másikat;
5. Ének. (Az énekeket a pap választja ki s előre fel is olvassa.)
6. Olvasás a bibliából az ó- és ujszövetségből;
7. Ima;
8. Ének;

9. Egyházi beszéd ;

10. Ima. Miatyánk ;

11. Orgonán való játszás. Ekkor történik a gyűjtés valami köz-
célra ;

12. Ének ;

13. Bezáró ima.

A közhírré tétel az egyházi beszéd előtt történik. A bibliából olvasás, ima és beszéd ideje alatt ülnek, egyébkor mind felállnak. A mely ekklézsiákban szertartásos könyvet nem használnak, ott az isteni tisztelet rövidebb. Az isteni tisztelet rendszeren egy vagy másfél óráig tart. Az egyházi beszéd 20 vagy legfeljebb 30 percznél hosszabb nem lehet. Amerikában közmondássá vált, hogy: „Fél órán túl terjedő beszéddel egy lelket sem lehet megnyerni vagy idevezíteni.“

Az egyházi beszédeket többnyire olvassák, de szóközi hévvel adják elő. Beszédeik magas színvonalon állanak s nemcsak vallási dolgokkal, hanem társadalmi-politikai kérdésekkel is foglalkoznak. Az egyházi beszédeket kivonatban a politikai lapok is mind közlik gyors-írók után. Sőt a jelesebb szóznokok beszédjei külön lenyomatban jelennek meg.

Az estvéli isteni tisztelet alkalmával az egyházi beszéd helyett közérdekű felolvasásokat tartanak. A lapokban előre mindig jelezve van, hogy melyik templomban ki prédikál s miféle tárgyról. A mű-énekekre nagy gondot fordítanak s rendkívül sokat áldoznak. Mindenik ekklézsiában külön énekkar van, melynek fentartása évenként 4 ezer fittól 8 ezerig bele kerül. Egy-egy ekklézsiában a tagok közül a kitűnő énekesek, férfiak és nők, szerveznek énekkart s díj nélkül gyönyörködtetik a hallgatóságot.

A templomok nagyon kényelmesen vannak berendezve. Mintha csak egy diszesen kiszőnyegezett nappali teremben volnánk. Télen fűtve vannak. Kevés templomban van katétra. Inkább emelvény van az egyik szögletben s azon négyszögletű asztalforma, melyen a biblia, imádságos s énekes könyvek állanak s a mely előtt beszél a pap. Némelykor a szóznok prédikálás közben, ha nem olvassa, fel s alá járkal s gesztikulál. A templom közepén nyílttér nincs hagyva, mint nálunk. Karzat többnyire kettő van, sőt három is.

Az emelvény vagy a katétra közelében van a pap számára egy szoba kényelmesen berendezve s mindenféle szükséges kellékkal ellátva. Itt van a könyvtára, irodája, itt készíti beszédjeit s tartja hivatalos óráit. Az isteni tisztelet kezdete előtt ide jön be s mikor az orgona megszólal, az emelvényen levő székből helyét elfoglalja. Palástja olyan, mint a mi lutheranus papjainké, de nagyon kevesen használják.

Mindenik templommal összeköttetésben van egy tágas terem a vasárnapi iskolázás s keblü gyűléseik számára. Minthogy az iskolákban vallást nem tanítanak, mindenik felekezet maga gondoskodik növendékei vallásos oktatásáról, mit az ugynevezett vasárnapi iskolában eszközölnék. Ezt vagy a reggeli templomozás előtt tartják meg, vagy délután 3 órakor.

A konfirmálás nincs szokásban. Az úrvacsoravétel is különböző ekklézsiákban különböző időben történik. Némelyikben minden hó első vasárnapján vesznek, másokban egy évben négyszer, sőt van olyan ekklézsia is, a melyikben egyáltalában nem élnek úrvacsorával. Ottlétem alatt háromszor vettem úrvacsorát, Montrealban (Canadában) New-Yorkban s Lowell-ben, mely utóbbi városban a pap felhívására elbeszéltem a mi eljárásunkat, mit sokkal meghatóbbnak mondtak az övéknél. S bizonyára az is. Reám legalább a viláért se tette azt a benyomást, mint a mit idehaza úrvacsoravétel közben érezni szoktam.

Az úrvacsora kiszolgáltatása a következő módon történik: A rendes isteni tisztelet után a pap kijelenti, hogy az úrasztala meg van terítve s felhívja a hiveket az abban való részvételle. Rendesen kevesen maradnak úrvacsorát venni, a mi arra mutat, hogy nem tartják nagyon lényeges dolognak. Az asztal a már fennebb leirt emelvényen van s mellette ül a pap. Először egy rövid beszédet tart, azután veszi a kenyeret s Jézusnak az úrvacsorára vonatkozó szavait mondva, két tángyért ad a két egyházfinak (megjegyzem, hogy az egyházfiak rendesen a legelőkelőbb s legtekintélyesebb emberek) a kik a székekben ülöknek átnyújtják; kiki veszen egy darabot s azután adja tovább a szomszédjának. Férfiak és nők egy padon vagy székekben ülnek. Körbe nem állnak ki. Mikor mindenki vett kenyeret, akkor a pap átadja a két poharat borral, idézve megint Jézusnak erre vonatkozó szavait s az egyházfiak az előbbi módon járnak el. Ezután következik ima, a Miatyánk s alkalmi ének. Sátoros ünnepeken nem vesznek úrvacsorát. Nagypénteket, áldozó csütörtököt nem ünneplik, s karácsont is csak akkor, ha vasárnapra esik. Husvétban is csak az első napot tartják. Pünköstöt szintén nem ünneplik. A karácson ünnepe az utóbbi években kezdett szokásba jönni; régebben nem is emlékeztek meg róla. Ez abban leli magyarázatát, hogy a puritánok mikor ősi hazájukat, Angliát, odahagyták s új Angliába megérkeztek, esküt tettek le, hogy mindennel szakítanak, a mi őket Európára emlékeztetné. Esküjökhez hivek maradtak s innen van a lényeges eltérés szokásaikban.

Legtöbb ekklézsiában négy vasárnapot megkülönböztetnek a többiektől s mint különös alkalmakat nagy ünnepélyességgel ülik meg. Ilyenek: Karácson vasárnapja (vagy ha hétköznapra esik az azelőtti), husvét-, virág- és hálaadás vasárnapja.

Karácson vasárnapját a Jézus — a nagy tanító — emlékének szentelik, mint a kinek a világ oly sokat köszönhet. A templomok ez alkalommal öröközölddel s fenyőgalyakkal vannak feldíszítve. Husvét vasárnapját, mint a „halhatatlanság vasárnapját“ tartják a megelőző évben elhunyt ekklézsiabeli tagok emlékére. Ugyanez alkalommal fogadja a pap az ekklézsia új tagjait, nyilvánosan üdvözölve s kezet szorítva velük. Virágvasárnapját, melyet a „gyermek vasárnapjának“ is neveznek, június havában ünneplik. Ekkor szokták a kis gyermekeket a templomban megkeresztelni. A vasárnapi iskolába járó növendékek is mind jelen vannak s az általuk vitt virágbokré-tákkal diszitik fel a templomot. A hálaadás vasárnapját (Harvest

Sunday) októberben ünneplik, mikor is a templomot különféle gyümölcsökkel, buzakalászokkal, törökbuzával és őszi levelekkel ékesítik fel. Ez az évi terményekért való hálás megemlékezés ünnepe, mely a mi Szent-Mihály napi ünnepünknek felel meg, avval a különbséggel, hogy nem vesznek urvacsorát.

Az isteni tiszteletok amerikai hitrokoinainknál valójában lélekemelő, miket nagymértékben fokoz a szivet s lelket gyönyörködtető szép ének. A templomok mindig telve vannak, a mi lelkesítőleg, buzditólag hat a papra s mintegy ösztönzi, hogy minél szebb s eszmedúsabb beszédeket tartson. A papokat nagy tiszteletben tartják, mint vallás-erkölcsi nevelőket s a társadalmi élet vezérférfiait. Épen ezért nagy befolyásuk van hallgatóikra s áldásteljes működésüknek szép eredménye mutatkozik minden tekintetben.

KOVÁCS JÁNOS.

ÉSZREVÉTELEK EGYHÁZI SZERTARTÁSAINKAT ILLETŐLEG.*)

Félszázas gyakorlat és megfigyelés által szilárdult eredeti meggyőződésem: hogy az unitarizmusban az egyszerűséget s teljes összhangzást kell bizonyos formákra nézve mindenekfelett szem előtt tartani és gyakorlatilag hiven követni. Ezért óhajtánám, hogy azok a symbolicus szövegek, melyek szertartásainkban használtak, minden unitárius pap ajkairól ugyanazokban a szavakban és tételekben hangozzanak. Ezek: A „Miatyánk“, a „házassági eskü“ és a „keresztelési“ formula.

Ezekről közlöm röviden egyszerű nézeteimet.

1. A „Miatyánk“-ot véve először, ugy találom, hogy sok szükségtelen s felesleges toldalék és ismétlés ragadott az imák e koronájához, melyeket kihagyni szükségesnek látok. Mint én hosszas papi szolgálatomban minden alkalommal használtam, a „Miatyánk“ ez alakban lenne használandó: „Mi atyánk! ki a mennyben vagy, szenteltessék meg neved, jöjjön el országod, legyen meg akaratom, mint mennyben, ugy e földön is! Mindennapi kenyerünket add meg nekünk. És bocsásd meg bűneinket, mint mi is megbocsátunk ellenünk vétőknek. Ne vigy minket kísértetbe, de szabadíts meg gonosztól, mert tiéd az ország, hatalom, dicsőség mindörökké.“ Amen.

E módosítás indokai a következők:

Nem jó kifejezés: „ki vagy a mennyben“, mert kérdés hangzása; „a te neved, a te országod“ szükségtelen szószaporítás. A többi mondatokban is kihagyott a szócska szükségtelen, mert nem határozott, hanem általános értelemben vannak a kérések téve: „e földön“ már határozott kijelölés, úgy végül „az ország“ már vonatkozás a fenn kért országra. A mi „kenyerünkért“ való kérésben hallottam paptól: „add meg uram Isten“, e toldás is felesleges, valamint a „ma“ is szükségtelen. „A mi bűneinket“, itt felesleges a „mi“, itt hallottam szintén paptól „de sőt inkább“ szabadíts meg“ helytelen toldást, mi már épen helytelen szószaporítás.

Ily értelemben megtisztítva vélem használhatni azt az általános szép imát, melyben minden szükségünk, s még testi eledelünk is általánosan vannak befoglalva, s még avatottabbak értelmezése is hozzájárulván, óhajtánám, hogy a papnöveldeinkben megállítandott egy alaku szövegezésben, s ugyanazokban a tételekben adatnék át az összes unitárius papság ajkaira változatlanul használás végett.

*) E cikket közreadjuk ajánlva az illetők figyelmébe. Részünkről azonban annyit előre is megjegyzünk, hogy a „Mi Atyánk“-ra nézve a Mát. 6, 9—14-ben foglalt szöveget tartjuk használandónak nemcsak azért, mert a biblia első sorban tekintély, hanem mert az elég jó szöveg is. Szerk.

2. „A házassági eskü szövege“

Férfi: Én N. N. esküszöm az igaz Istenre, hogy ezen keresztény hajadon leányt (özvegy asszonyt) kit most jobb kezénél fogva jobb kezemen tartok, igazán szeretem, -- őt szeretetből és nem erőltetésből veszem feleségül, vele türok, vele szenvedek, vele megeleég-szem, őt sem boldog, sem boldogtalan állapotjában, hitetlenül el nem hagyom.

Isten engem úgy segélyjen!

Nő: Én N. N. hogy ezen keresztény ifiut, (ker. özvegy férfiut) ki most engem jobb kezemnél fogva, jobb kezén tart, igazán szeretem, hozzá szeretetből s nem erőltetésből megyek feleségül. stb.

A polgári esküben is csak az egy igaz Isten neve áll az esküvő előtt, ránk, unitáriusokra nézve annál inkább szükséges mellőzni, a többek által használt bővítést „mennynek, földnek teremtője,“ — „Jézus Krisztus szentatyja“ szint „az örök feleségül“ „holtomiglan, holtáiglan“ befogott tételeket, mert a „hitetlenül el nem hagyom,“ teljesen értelmezi, hogy ha hitszegés nem jön közbe, s még akkor is törvényes igazolás nélkül, a házasság nem mond fel esküjével.

Szükségesek az áradozások ott, hol a vallásos szertartásokban, titkok és szentség címek szerepelnek, de a mely felekezet, a házassági kötést keresztény polgári kölcsönös szerződésnek ismeri és állítja, az előirt egyszerű szöveg, minden ide vonatkozó kívánalmat kielégít.

3. „A keresztelési formula.“

Rövid előbeszéd és ima után, a vízzel leöntés alatt:

„Ártatlan János, én téged megkereszteltek „Atyának, Fiunak, Szentléleknek nevében.“

Utóbeszéd: „Istennek atyai szeretete boldogiton! Jézus evangéliumi tudományában nevedkj, s a szent lélek minden jóra, igazságra és idvességre vezéreljen. Ámen.“

4. Még egy szerény indítványt, mint régóta érlelt eszmét, vagyok bátor koczkáztatni itt a nyilvánosság terén, a mi viszont symbolicus hitnézeteink és gyakorlatainkhoz tartozik.

Vallásos szertartásunk s elődeinktől átvett határozati gyakorlataink zsinati gyűléseink alkalmával úrvacsorát osztani.

Okszerűnek vélem: hogy a püspöki üdvözlő beszéd foglalja be az úrvacsorai előbeszédet s ne legyen még külön, néha hosszadalmas agenda. Legyen a püspök mellett segítségül kinevezve négy pap, kik az asztal körül állva, a püspök előbb maga vevén a kenyeret azután adja nekik, úgy a bort is. Erre a gyülekezetből sorakoznának az úrvacsorával élni kívánók, s a négy szolgáló pap közül kettő a kenyeret, más kettő a bort osztaná szép renddel, a püspök a további teendőket egészen rájuk hagyván. A közbeeső imákat mondanák vagy a rendre kijelölt osztó papok, vagy a közszónok.

Ezáltal nézetem szerint rövidülne a zsinatmegnyitási szertartás. Ezen kis módosítás által nem lenne semmi lényeges változtatás az eredeti „Agenda in Synodis“ című programmunkon, a melyben a püspöki köszöntés úrvacsoraoztás utánra van jelezve, jelen gya-

korlat szerint pedig az előtt teszi meg s így nemcsak lehetséges, de épen egybehangzó lenne az üdvözlő és megnyitó beszéddel egybefoglalni az úrvacsorai beszédet és imát.

Végre tán időszerű lenne az említett eredeti „Agenda in Synodis“ szabályokat átvizsgálni, az időnként főtanácsilag tett változtatásokat, isteni tiszteletünkben s énekeinkben lett újításokat s gyakorlatokat — tekintetbe véve a jelen kor kívánalmait — a kényyszer alól felszabadult és megtisztult vallásos elveinkkel egyező vezérszabályokat állítani össze s kiadni állandó használatra.

Gyöngyösi István.

BONCZA GYÖRGY.

† 1883. márt. 24.

Ha egy szerény mesteri élet és jellem, méltó lehetne annyi figyelemre, hogy a „Keresztény Magvető“ lapjain egy kis tért nyerjen ismertetésre, vagyha csekély és egyszerű leírás megállhatna a tartalomdús értekezések és nagyobb szerű közlemények árnyékában, megkísérteném egy becsületes jellemű elhunyt mesterünk emlékét fenhagyni egyházi irodalmunk köztiszteletben álló terén.

Bágyoni Boncza György, született 1823. ápril 17-én, iskola gyakorlatot kezdett a bágyoni unitáriusok elemi iskolájában, onnan ment a tordai középiskolába, s végezte tanulmányait a kolozsvári főiskolában a bölcsészet és hittan akkori szabályos osztályaiban mindig elsőrendű érdemsorozattal. Már 1845. mint kolozsvári segédkantort kezdte egyházi hivatását folytatni, 1846. sept. 1-én püspöki kinevezéssel, Udvarhely körben, Homorod-Szentmártonban foglalt el rendes iskolamesteri állomást. Innen 1848. sepsi-körispataki, 1858 szentmihályi, 1860. október 4-én a vargyasi ekklesiába rendeltetett, s léptetett elő, mindenütt közmegelegedésre s hasznosan folytatván iskolamesteri szép hivatalát, míg azt 1882. dec. 28-án súlyos betegségbe esvén, három havi szenvedés után, 1883. márt. 24-én csendes halállal bevégezte.

Ennyiben meg volna írva már B. Gy. rövid életrajza, de az ő munkakörében, hivatali szakmájában tüntek fel oly jelentékeny mozzanatok, s szilárd jellemének oly tanubizonyságai, melyek figyelemre és követésre egyaránt méltók. — Említsünk fel bár néhányat:

Nősült 1851. sepsi-körispataki Szinte Juliánna, jelentékeny székkelybirtokos leánynyal lépvén házassági szövetségre, kivel hiven megtartotta esküjét haláláig; gyermekek nem született, de neje népes családjából, testvérek gyermekeit folytosan szülői szeretettel ölelték keblükre és B. Gy. édes apai gyöngédséggel nevelte, iskolázta s gondozta, mint édeseit, nevedésök szerint felváltva; most élete végén is két jól nevelt lánya könnyezi az elvesztett szeretett jó apát, — ez a nemesen érző jó szívnek szép bizonyítványa.

Iskolamesteri hivatalának a szóteljes értelmében megfelelt, még pedig lelkiismeretesen.

Főelve volt belső embertársaival a szoros testvéri egyességet,

sérthetetlen békés viszonyt megtartani, s óvakodni minden ellenségeskedéstől, mert értette, s érezte is sajnálkodva, hogy ez mótely, sőt még a belső emberek állapotában; felmerült esetekben s gyűlésekben előfordult tárgyalások folyamán heves, de komoly hangulatával meg is szokta róni, s elítélni a tévedt, s értetlen magatartást, melylyel a belső emberek, pap és mester egymás ellen törtek, mert a pap és mester egy élő test szembe az egyház néptestületével; ilyenkor lehetett tőle hallani: „a ki papomat bántja és sérti, az engemet bánt meg“, s az érdekeltekre sajnálkozva rá mondani: „hijába! habet mentem, si non habet prudentiam“ ezek többször valának erélyes nyilatkozatai, melyek bizony mestereinknek követésreméltó például, intéssel szolgálhatnak, s papjaink is okulhatnak belőlök. Különben társalgásban szerény, nem tolakodó, inkább óvatos modora volt, s pedig tekintélyes nagy alakja, férfias bátor magatartása mindenhol méltó helyet és figyelmet vivott ki számára.

Vallásához rendületlen hívességgel ragaszkodott, hittanban, s az unitárius elvekben alapos képzettsége, magvas tanulmányozása gyakran feltűnt, más felekezetbeliekkel folytatott viták alkalmával. Ő soha se kezdett, de ha kihivatott, oly tüzes buzgósággal s gyökeres érvekkel védekezett, melyre minden támadók szégyenülve vonultak vissza, s ilyen jelenetekre e vidéken sokszor merül fel alkalom. Volt eset, hogy szemére vetették: „ily lelkes és fenkölt papi, hittani készültséget miért nem érvényesítette papihivatalban?“ ilyenkor szelid alázattal szokta mondani: „inkább akarok első mester, mint utolsó pap lenni.“ — E viszont helyzetének okszerű felfogását, átérzését, s annak lelkiismeretes betöltését tünteti fel.

Éneklési, orgonázási önképzését Kolozsvárt kezdette, nem volt abban az időben, mostanihoz hasonló gondoskodás, hogy iskoláinkban műének és zenetanításban részesülhettek volna fiaink, s mégis önerejűken tán több szép énekes és jól orgonázó mesterek állottak elé, mint jelenben közáldozattal létesített tanító-intézetekből. — Sárdi Józseffel, most kolozsvári kántor-tanítóval, (mint az iskolai ifjúságnak akkor két kitűnő énekesse) élt szoros barátságban, s minden előfordult alkalmat felhasználtak, hatás és erőteljes hangjoknak gyakorlására, kimivelésére. Cseli Sándor az ifjúság vigtársalgó körének vezére, éltető lelke, e két ifjunak természeti szép talantumát felismerve, alkalmakat szerzett jobb izlésű vigtársas körökben hangjok, és éneklő tehetségeik iskolázására, kimivelésére, ugyannyira, hogy mindkettő többször megkísértetett színpadi ajánlatokkal, aranyos gazdag ígéretekkel, de mindkettőt szíve, lelke az egyházhoz hívta, s mindketten híven annál maradtak.

Templomi szép éneklést és orgonázást tanult gyakorlatilag a piaczi róm. kath. templomban volt kántortól, a ki fel is hívta egy alkalommal, hogy nagy pénteken, a passio társas-éneklésénél vigye, s énekelje a Krisztus szerepét, s ebben annyira feltűnt a nagyszámú gyülekezet előtt, hogy a templomból kijöve, a derek püspök, néhai Kovács Miklós ő nmlga megkérde kántorát: ki volt ma a Krisztus? a kántor B. Gy.-re mutatva mozdá: „ez Krisztus-tagadó unitárius diák“, — az öreg ur pedig elmosolyodva mondá: „jól van fiam.“

Hatásos éneklésének tanuja Vargyason a templomi nép összehangzó szabályos éneklése, melyet a hitközség nemcsak iskolai tanításból, hanem az isteni tiszteleten, az orgona mellett mindig kihallott vezérhangjából sajátított el, — a távolban álló papitelken szó szerint érthető volt, melyik ének van folyamban. — Alapos ismeretre mutat, a „János király“ énekünkre alkotott dallam, melyet ő alkotott, s hangjegyekkel ellátva küldött a püspöki hivatalhoz, — úgy a „Hiszek és vallok egy Istent“ dallamára is ő állította össze a hangjegyeket. Tordai kántor Aradi Sámuel tartotta az unitáriusok minta énekességének, mint dallam és zeneszerzőt, s igyekezett utánozni, templomi és halottas énekeink szépített dallamfogásaiban.

Mint tanító, Pestalozzi rendszerének volt barátja és Indali útmutatása szerint kezelte felekezeti iskoláját, oly sikeres eredménnyel, hogy az egyházi főtanács többször elismeréssel hivatkozott a vargására, mint mintaszép iskolára. B. a gyümölcsfa tenyésztést is még 1861-ben megkezdette s az országos intézkedés előtt már szép gyümölcsfa-iskolát állított, mely később a községi iskola birtokába ment át. A felekezeti iskolának 14 év alatt erélyes igazgató és vezértanítója levén, számos tanítványaiban, s ezeknek vallásos, polgári és községi életre lett kiképzésükben s iskolánkívül is magángyakorlásokban örök kegyeletes emléket hagyta fenn, s áldva lesz neve e községben hosszú időnk folyamán át.

Mint a községi iskolában segédtanító 1874-ben kezdette munkálatát s folytatta haláláig tanítótársaival szép egyetértésben, kik őt többször választották meg gyűlésekre a tanítókar képviselőjeül s az iskolaszék pedig rendes jegyzőjévé tette.

Felemlítésre méltó, hogy már idősb korában lépve községi iskola mellé, képezdei okleveles ifjú tanító és tanítónő társaitól, nem szégyellette tanulni, sőt a képezdei tanmódszert elsajátítani fáradhatatlanul igyekezett.

Alkotó tehetséggel az erdővéki tanító testületet B. Gy. teremtette meg, s mennyit kellett küzdeni előítéletes, felekezetes ellenzésekkel, de határtalan béketűrése nem merült ki; megnyerte tanító és mester-társait, a magokat magasabb régioba képzelő türelmetlenek daczolása mellett is, s az alakult testületben, korosabbak és ifjabbak „Boncza bácsi“ névvel tisztelték meg, s a testület legelső elnökének kiállították ki. Még a hatvanos évek elein keletkezett Udvarhely egyházkörünkben felekezeti tanító-társulat, melyben minden gyűlésezés alkalmával tevékeny részt vett, s a vitatárgyakban többnyire döntő nyilatkozataival adott irányt, s megállapodást a szakkérdésekben. — Volt különösen egy ellenlábos p. barátja, kivel soha se hirt egy értelemre jöni, s rendszeren ő vetett véget a heves ellenkezésnek azon ésszerű megjegyzésével: „hallgassunk el barátom, ne lopjuk el üres disputánkkal okosabbak hasznos idejét“, — ő hallgatott, s mégis győzött.

De más téren is kitünő munkaképességének adta nyilvános jeleit. — A telekkönyvezés, birtokiv kiállítás, birtokváltoztatási szerződések, s nyilvántartás vezetése, és helyszinelés, felmérés körüli mun-

kálatokat előbb S. Kőrispatakon, később Vargyas nagy községben oly pontos és odaadó szorgalommal, ügyességgel vezette és folytatta, hogy több e szakban eljáró főbiztosok, nagy ígéretekkel és szép állomások biztosításával hívták, csalogatták kilépni szerény egyházi fészkekből; de szive, lelke egyházáé volt, s ettől nem szakíthatta el, egyedül csak korán jött halála!

Én 22 esztendő alatt békésen folytatott munkálatunk elválasztó határánál ez imádságos óhajtással veszek búcsút tőle:

Adjon isten sok ily jellemű s tehetségű kántortanítót unitárius anyaszentegyházunknak!!

Gy.—n.

AZ AMERIKAI UNITAR. TÁRSULAT TITKÁRÁNAK LEVELE AZ EGYH. K. TANÁCSHOZ.

Boston 7, Tremont Place febr. 7-én, 1883.

A magyar unitárius egyház Consistoriumának

Kolozsvárt.

Kedves barátaim a közös keresztény hitben és munkában!

Kovács tanár távozása arra indit engemet, hogy kifejezzem a mi unitárius testületünk nagy megelégedését az Egyesült Államokban az ő látogatása felett, valamint azt is, hogy mi igen jó dolognak tartottuk magunkra nézve, hogy önök oly hosszú időre nélkülözheték őt fontos állomásán. Huszonnyolcz különböző templomunkban beszélt ő és mindig nagy sikerrel, még pedig olyan templomainkban, a melyek jobbára nagyvárosainkban vannak, mint Boston, New-York, Philadelphia, Baltimore, Washington, Cincinnati, Cleveland, Chicago és St.-Louis. Ezenkívül sokszor beszélt még kevésbé hivatalos módon és csaknem megszámlláthatatlan alkalommal érintkezett a mi népünkkel társas körökben. Valóban látogatása semmi esetre se volt pihenési idő, sőt inkább nagy értelmi és szellemi tevékenységből állott. Ennek eredménye az, hogy a mi közös unitárius testületünk erdélyi ágának állapotáról, történetéről, jelen kilátásáról, reményeiről és szükségéről oly bő ismeretet nyújtott, a minőt más úton egyáltalában elérnünk nem lehetett volna. Ezáltal egész népünk ugyanazon mély érdekeltséget nyert az önök régi egyháza iránt, a mely már jó idővel ezelőtt lobogtatja Kelet-Európában a vallásos szabadság és józan keresztényhit fáklóját, mint a minővel az iránt mi közülünk kevesen már rég viseltetnek. Fáradhatatlan munkássága által 10,000 dollárra egészítette ki a Richmond Anna alapítványt, a mely öszszeget a maga idejében átküldjük. E mellett még több ezer jött kezeink közé egy másféle alapítvány alapjául, melynek rendeltetése lesz a Channing tanári szék megalapítása. Ha testvéri érzelmeink kifejezésére a mi vagyonunkból valami keveset juttathatunk, bizonyára igaznak találtuk, hogy jobb adni, mint venni. Azon öröm mellett, a melyet nekünk Kovács tanár jelenléte és szavai szereztek, az ő láto-

gatása nagymértékben befolyt arra is, hogy élővé tegye a mi hitünket azon nagy igazságok iránt, a melyeket hirdetünk és hogy azok iránt még hibebe tegyen. Őt és önöket mindnyájokat a lelkek nagy pásztorának kegyelmébe ajánlva, maradok önöknek az evangéliumi szeretetben és testvériségben igaz tisztelettel

Grindall Reynolds,

az amerikai unitárius társulat
titkára.

AZ EGYH. KÉPV. TANÁCS VÁLASZA.

Az Amerikai Unitárius Asszociációnak.

Kedves atyámfiai az Urban!

Nagy megnyugvással és örömmel győződött meg E.K. Tanácsunk önök tisztelt titkárának T. Grindall Reynolds urnak f. évi február 7-dikéről hozzánk intézett becses leveléből arról, hogy Kovács János afiának önökhöz történt küldésével önök előtt is kedves dolgot cselekedtünk.

Örvendünk, hogy viszonzhattuk azt a szivességet, hogy önök közül többen személyesen meglátogattak minket; kedves kötelességünknek ismertük élő szóval fejezni ki köszönetünket azon atyafiságos szives részvétért, melyet önök, szeretett afiai, irántunk és ügyünk iránt huzamos idő óta tanusítottak, melyet sok szép áldozatban, legutóbb pedig Kovács J. afia szives fogadásában kimutattak.

Mi hisszük, hogy a koronként való személyes érintkezések léteinknek, érzelmeinknek és reményeinknek kölcsönös közlése által igen alkalmasok az unitárius közös hitünkben gyökerező rokonság érzéseinek fejlesztésére, a hitbeli coherentia tudatának szilárdítására.

Teljesen hisszük, kedves atyámfiai, hogy a közinkbe már szerencsésen megérkezett Kovács János afiának velünk közlendő tapasztalataiból, értesítéseiből módunk lesz részletesen megismerkedni önök viszonyaival és azon módokkal, melyekkel önök az észszerű unitárius vallást, melynek mécsét elődeink és mi, köztünk Vesta-tűzként szerényen ápoltunk, a föld más oldalán, a világ más részében világító szövétnak gyanánt lobogtatják.

A tisztelet és nagyrabecsülés, melylyel eddig önök iránt viseltünk, újabb erősítést nyer.

Richmond Walter ur már értesített minket arról, hogy ő és szeretett nővérei nemes áldozatukkal kedves emlékü anyjok alapítványát 10,000 dollárra kiegészítették. Mi a mai napról kelt levelünkben kinyilatkoztattuk, hogy ez alapítványt örömmel elfogadjuk s Richmond ur akarata szerint kezeljük és használjuk s már is abban fáradozunk, hogy azt mihelyt önök ide megküldik, valamely realitásba helyezzük el.

Köszönettel értesültünk arról is, miszerint önök munkába vették a Channing tanári állomás biztosítására is egy hasonló alap megteremtését.

Legközelebbi augusztus hó végével tartandó Zsinatunk egyik kiváló tárgya leend amerikai rokonaink szives jóindulata és áldozatkészsége e két szép tényének tudomásul vétele és az azok felől való további intézkedés.

Azokat az eseményeket, melyek önök és mi közöttünk az utóbbi időkben feltűntek, megannyi felhívásnak tekintjük arra, hogy álhatatosan ragaszkodjunk unitárius hitünkhöz a lelki szabadság, értelmi felvilágosodás és testvéri szeretet vallásához, s kérjük az egy örök Istent, hogy szent lelkével erőt és bátorságot adjon önöknek és nekünk ebben megállani.

Az unitáriusok E. K. Tanácsának Kolozsvártt 1883-ban mártius 8-án tartott üléséből atyafiságos indulattal.

Ferencz József, püspök.
Kovácsi Antal, jegyző.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

„Mi az unitáriusmus?“ Az „Unitárius kis könyvtár“, melyet Derzsi Károly budapesti unitár. lelkész szerkeszt, legközelebbi (V) számában e kérdésre ad feleletet Bramley E. után. A felelet oly világos s oly könnyen érthető, hogy abból mindenki átláthatja azonnal, hogy az unitáriusok a gyakorlati istenies életet tartják az egyetlen szükséges dolognak; hogy hisznek Istenben, ki egyetlenegy és az a nagy és dicső lény, ki az ő-szövetségben Jehovának, az újban Atyának nevezetik. Hiszik, hogy a Jézus Krisztus Isten fia volt, hogy neki Isten atyja volt, épen mint nekünk és hogy ő is ember volt, mint mi s úgy érezte az örömeiket és fájdalmaikat mint mi, ezért lehet legfőbb tárgya követésünknek. A szent lélek az Istennek ereje és hatalma, a mely minden jóra vezérel, de nem külön személy s annál kevésbbé Isten. — Hiszik, hogy a keresztény anyaszentegyház azoknak a tökéletességre törekvő embereknek a lelkiegyesülete, a kik magukat Krisztus hiveinek vallják. A bibliát emberi műnek, de szívet és lelket nemesítő elbeszélései s történetei által minden más könyv felett kiemelkedőnek és mindenki által olvasandónak tartják. Az embernek van szabad akarata, egyéniségeért felelős s bünei megbocsátását csak Istentől várhatja, kinek engedelmeiből remélheti azt is, hogy mindig tökéletesebb levén, elnyerje az örök életet és hallhatatlanságot. — A könyvben minden állítás számos bibliai idézettel van illusztrálva. Ajánljuk az olvasni és gondolkozni szeretők figyelmébe. — B.

Az unitárius vallásközönség egyházi és iskolai névtára. Kiadatott 1883-ban. E névtárt főt. Ferencz József püspök ur állította össze kiváló gonddal. Ennél részletesebb és adataiban pontosabb névtár nem jelent meg egyházainkról és iskoláinkról. Ajánljuk hitrokonaink figyelmébe. Ára 26 kr. Kapható Boros György főisk. könyvtárnoknál és az esperességeknél.

Magyar Plutarch. Uj Magyar Athenas IV. füzete Sz. Kiss Károly gyűjtésében megjelent, tartalmazva Ivánka Sámuel életrajzától Lévay Lajoséig. Ajánljuk e hasznos vállalatot az érdeklődők figyelmébe. Ára 50 kr.

Kereskedelmi számtan. Kereskedelmi, polgári és ipariskolák számára, valamint magánhasználatra is. Szerkesztette: Dr. Veress Vilmos, felsőbb keresk. isk. tanár. II. füzet. Arany-, ezüst- és pénzzámitás. Ára 40 kr. E gyakorlati és világos előadással írt művet ajánljuk az érdekeltek figyelmébe.

A Kolozsivvári Kisegítő-Takarékpenztár első huszonöt éve. Az igazgatóság megbízásából szerkesztette Kőváry László egyleti titkár. Ez emlékiratban nagy gonddal és szakavatottsággal van a hasznos intézetnek, — melynek jelenlegi elnöke Főt. Ferencz József püspök ur — a múltja, jelen állása s az elért fényes eredmény föltüntetve. Ezzel kapcsolatban megemlítjük, hogy az intézetnek huszanöt éves jubileuma alkalmával az igazgatóság és felügyelőbizottság Tauffer Ferencz érdemes vezérigazgató arczképét az intézet helyisége számára lefestette. Ő cs. és apostoli királyi Felsege pedig ez intézet s a közügyek körül szerzett érdemei jutalmául a koronás arany érdemkeresztet adományozta.

Protestans Pap. Gyakorlati szakközlöny, melyet Lágler Sándor és Kálmán Dezső ev. ref. papok szerkesztenek, érdekes tartalommal jelent meg ápril hóra. E hasznos vállalatot újólaj ajánljuk lelkész társainknak.

Magyar Protestáns Egyh. és Isk. Figyelő áprilisi füzetének változatos tartalma: Gróf Dégenfeld Imre. Czelder Márton. A nantesi királyi intézmény keletkezése és eltörlése. Csuthy Zsigmond s a rendes rovatok gonddal összeállitva. Szerk. Czelder Márton.

„Evangelikus Egyház és Iskola“. Trestyánszky Ferencz szerkesztésében márt. hóban új heti lap indult meg közlönyeül a magyarországi lutheranusoknak, melyet e minőségben örömmel üdvözlünk. Ára egész évre 6 frt., mely a szerkesztő-kiadóhoz küldendő Pozsonyba, Konvent-utca 6. sz.

Magyar Paedagogiai Szemle mártiusi füzete érdekes tartalommal jelent meg, hozva Madzsar János életrajzát és arczképét.

Előfizetésre felhívás. Néhai Sámi László ev. ref. tanár összegyűjtött dolgozataiból Gyulai Pál és Hegedüs Sándor egy kötetet sajtó alá rendeztek, mely minél hamarább meg fog jelenni. A csinos alakban kiállitandó mű ára 1 frt 50 kr. lesz, mely május hó végeig Hegedüs István tanárhoz küldendő Kolozsivvárra. Felhívjuk t. olvasóink figyelmét e műre, mert annak szerzője egész életében a szabadság és emberszeretet szószólója volt.

KÜLÖNFÉLÉK.

Kovács János barátunk, amerikai utjából hazaérkezése alkalmával — mint a napi lapok már részletesen hírül vitték — kitűnő fogadtatásban részesült. Budapestre érkezésekor ottani ekkleziáink több tagja Derzsi Károly lelkészükkel üdvözlötték a vasutnál. Mintegy hétig maradt a fővárosban, hogy jelentést tegyen a közoktatási ministernek, ki őt az ame-

rikai iskolák tanulmányozásával bizta volt meg és az ekklézsiának, melynek templomépítése érdekében amerikai hitrokonaink közt előkészítőleg működött. Jelentéseit igen kedvezőleg fogadták mind a minister, mind az ekklézsia és hitrokonaink, tiszteletére banquettet rendeztek a Hungária szállodában, hol az ekklézsiának kiválóbb férfain kívül több országgyűlési képviselő jelent meg s öt lelkes felköszöntőkben éltették. Kolozsvárt márt. 7-én az indóháznál Boros György helyettes igazgató üdvözölte a főiskola és tanári kara s más számos megjelent barátok és ismerősök nevében. Másnap este a főtanodai ifjuság fáklyás zenével lepte meg, Mózes Mihály isk. főnök tolmácsolván az ifjuság örömet és lelkesült érzelmeit, mely után banquet következett a „Stadler-kert“ nagytermében, Kolozsvár értelmiségének színe-java részvételével, jelen levén a főispán, a püspök, a polgármester, a kolozsvári hitfelekezeteknek majdnem minden lelkésze, a tanintézetek tanárai, több egyetemi tanár, s Kolozsvárnak más számos jeles polgára. Összesen mintegy kétszázan vehettek részt e társas vacsorán, melyen Kovács barátunknak egyháza és nemzete ismertetéséért hozott kitartó és önfeláldozó szolgálatai iránt szebbnél-szebb felköszöntőkben nyilvánult a méltánylás, az elismerés. Kovács barátunk most hivatalos jelentését készül megtenni az Egyh. képv. Tanácshoz, melyet t. olvasóinkkal is annak idején közleni fogunk.

A középiskolai törvény tárgyalását a képviselőház bevégezővén, a törvény kétségkívül rövid időn meglesz. A viszonyról, melyet e törvény a hazai összes középiskolák között három gymnasiumunkat illetőleg is teremteni fog, akkor fogunk szólani, mikor a törvény a maga teljességében meglesz. Addig is azt az óhajításunkat fejezzük ki, vajha ez anynyi változatokon keresztülment törvénynek kívánt hatása lenne.

Kinevezés. A d o r j á n D o m o k o s papjelölt és a helybeli unitárius ekklézsia segédkántora, a vargyasi ekklézsiába iskolatanítónak neveztetett ki. Állomását pünkösöd előtt már el is foglalja. Adorján Domokos, mint szakmájában kiváló ifju, szép reményekre jogosít, s hisszük, hogy e népes ekklézsiában eredménynyel fog működni, mire segítse Isten!

Nagyszerűalapítvány. A Miskolczon közelebbről elhunyt J ó n y T i v a d a r, hites ügyvéd 250 ezer forint értékű vagyonának általános örökösévé a késmárki ágost. ev. lyceumot tette, miáltal neve a protestans nagy alapítók sorába emelkedett.

Bűnügyi statistika vallásfelekezetek szerint. Dr. Jekelfalussy József ministeri titkár hazánk bűnügyi statistikáját tette közzé 1873—80-ról egy könyvben, mely vallásfelekezet szerint a következő:

	1. az összes népesség számaránya	Az elítéltek számaránya
a róm. kath.	47.30%	43.76%
a gör. kath.	10.83 „	11.11 „
a gör. keleti	14.09 „	15.48 „
az ágost. h. hitv.	8.05 „	6.56 „
a helv. hitv.	14.72 „	17.29 „
az unitáriusok	0.40 „	0.40 „
a zsidóknál	4.55 „	5.35 „
egyéb hitf.	0.06 „	0.05 „

Egyháztanácsos Fikker Béla. szászsebesi erdőmester, nevét Ábrudbányai-ra változtatta a nemesség épségben tartása s az „ábrudbányai“ előnév megtartása mellett.

Gyász hírek. Felméri La jost, a kolozsvári egyetem jeles tanárát s folyóiratunk igen tisztelt dolgozótársát megrendítő csapás érte. Hitvese Török Borbála, az igazi jó házi nő, derék feleség és gondos családanya, f. évi márt. 27-én életének 38-ik, boldog házasságának 10. évében rohamos agyhártyagyulladásnak lett áldozata, férjének s öt kis árvájának és édesanyjának mély bánatára. E váratlan és valóban elszomorító eset általános részvétet keltett. Fogadja mérhetlen bánata közepett igaz részvétünk kifejezését! — Csehétfalvi Albert Áron, a bölöni unitárius egyház nyug. tanítója f. évi april hó 22-én életének 72-ik évében elhunyt Bölönben. A megboldogultat özvegye, Mikó Zsuzsanna, kivel 54 évig élt boldog házasságban, valamint gyermekei Dénes, Élesden gazdatiszt, Lőrincz, bölöni tanító, Zsuzsa, és Anna, Boér Lajos bözödi pap neje, számos unokái s rokonai méltán gyászolhatják, mert hű és szerető férj, gondos családapa és jó rokon volt. Mint tanító 41 évig szolgált lelkiismeretes pontossággal s mint szorgalmas és mintagazda is szép példával járt a nép előtt. A közügyekben tevékeny részt vett, szóval: azt a pályakört, melyben működött hiven betöltötte. Legyen áldott emlékezete! — Sárdi Józsefet, a helybeli unitárius iskola tanítóját s nejét érzékeny veszteség érte Nemes Géza unokájuk s fogadott fiuk elhunytában, ki már is öröme s gyönyörűsége vala a nagy-szülölknek. Őszinte részvéttel osztozunk bánatukban. — Ambrus Gergely, távirda-tiszt és szab. áll. honvéd főhadnagynak Jenő nevű kis fia életének 2-ik évében f. hó 18-án hirtelen elhunyt. Fogadja őszinte részvétünket a fájdalmas vesztés felett!

GONDOLATOK.

Eleget éltem, hogy megtanuljam ismerni azt, mit egykor nem akartam hinni, t. i. hogy a társadalom boldogsága és erkölce vallásos érzelmek nélkül fenn nem állhat. Laplace.

*

Ki az, kit a nagy szellemmel való érintkezés nem magasztosít fel? Egy csep viz a lotus virágon gyémántfényvel tündököl. Hindu Szt. irat.

*

Sem törvény, sem semmiféle intézmény nem tett anynyit az emberben a jóság emelésére, mint a keresztény vallás. Bacon.

*

A tiszta jellem a legszebb ajánlat a jófogadtatásra és sikerre.

*

A elvhiány szomorú következménye: romlottság a gyakorlatban. Dickens.

*

Ne bántson az, hogy az emberek nem ismernek, inkább bánkódhatsz azért, hogy te nem ismered az embereket. Confucius.

*

Mi nem élhetünk úgy, hogy másokra befolyást ne gyakoroljunk az által a mik vagyunk, bármiknek is látszassunk lenni.

*

A kevélység többbe kerül, mint az éhség, szomjúság és hideg.

*

Soha se költsük el a pénzt addig, a mig nincs meg.

*

Az a nap el van veszve, melyen az ember nem nevet.

*

Csak a kötelességérzet eszméje, az igaz vallásos szellem, a becsületes öntevékenység s a szigoru lelkiismeret tekintélye reformálhatják a beteg, megromlott társadalmat.

A szerkesztőség postája.

Kis Mihály urnak. Árkos. A bölcsesség gyöngyeiből küldött kedves ajándékot értékesíteni fogjuk, — Siménfalvi Gy. urnak. Alsó-Jára. Ugy van, a mint levelében írja. Kérjük tehát őt megnyugtatni. Az érintett beszédet, ha beküldeni sziveskedik, akkor hozzászólunk. — Barabás Ábel urnak. Abrudbánya. Szives fáradozásait köszönjük. A reánk bizottakban mi is eljártunk.

ARANYKÖNYV.

Adakozások a toroczkó-szentgyörgyi tűzkárosult tanító és egyház felségelésére.

A szentmihályi anya-egyházból: 6 frt 47 kr. o. é. Ezen összegbe adtak: Török Sámuel 1 frt 80 krt, Pap Sámuel 1 véka, Varga Pál 8, Varga Mózes 8, Kovács Lajos 8, Varga József 6, id. Varga Sándor 4, Tarcsafalvi Dénes 4, Kovács János 4 kupa gabonát. Udvari tiszt Balázs Sámuel 20 krt, Pap Áron 5 krt, néhányan kevesebb mennyiségű gabonát.

Demeter-kabátfalvi leányegyházból 12 frt 93 kr. Ebbe adtak: T. Gálfi Sándor urnő 1 véka, Osváth Márton 1, Osváth Mihály 1, Diák Sándor 1, Osváth Pál 8, Diák Mihály 8, Osváth Mózes 8, Jakab Gergely 8, ifj. Diák Dániel 8, Kovács Ferencz 8, Nagy Dénes 8 kupa, mások kevesebb mennyiségű gabonát.

A két Benczédi leányegyházból 6 frt 10 kr. Ehez adtak: Péter János 1, Benczédi Ferencz 1 véka, Pap Péter 4, Pap Mózes

4, Pap László 4, Pap Pál ifj. 4, László Pál 3, Pap József, felső 4, Pap Sámuel 4, Benczédi Zsigmond 6, Firtos Mózesné 4, felső Benczédi János 4 kupa, mások kevesebb mennyiségű gabonát. Péter Pál 10, Csiki Zsigmond 2, Benczédi Gergely 2, Péter István 2, Benedek János 4, Pap Salamon 3, Pap Dániel 2, László Gergelyné 2 krt. Az öszves adakozás tesz pénzben 25 frt 50 krt. — Ferencz József, unitárius püspök.

Adakozás a sz.-ábrahámi unitárius anyaszentegyházban egy urvaszoráló asztalra.

Péterfi Samuné 1 frt, özv. Mátéfi Andrásné 1 frt, László Domokosné 20, Lőrintzi Pálné 10, Fekete Györgyné 30, Borbély Istvánné 10, Báró Józsefné 10, Danka Mózesné 10, Lőrintzi Mózesné 10, Piroska Ferenczné 10, Bodó Istváunné 10, Péter Józsefné 20, Fenyédi Istvánné 10, Fenyédi Józsefné 10, özv. László András 10, özv. Mátéfi Mária 20, Kereső Józsefné 10, Kereső Sándorné 20, Simó Györgyné 20, Agh Józsefné 50, Bodó Mihályné 20, László Jánosné 30, if. László Józsefné 30, Kovács Mózesné 20, if. Hegedüs Mihályné 20, Fekete Mózesné 20, Kovács Sándor tanító 30, id. László Józsefné 15, Lőrintzi Jánosné v. 40, Jakabházi Andrásné 20, id. Csiki Ferenczné 20, if. Csiki Ferenczné 20, Buzogány Jánosné 20 krt, Jakabházi Gábor, urfi 1 frt, if. Fekete Jánosné 20, Csifó Józsefné 20, Kornis Józsefné 30, Jókóbb Mihályné 20, Lőrintzi Zsigmondné 30, Lőrintzi Zsigmond, tanuló 20, Lőrintzi Beniné 20, Mátéfi Ferenczné 20, Mátéfi Mózesné 50, Mátéfi Istvánné 20, Mátéfi Daniné 20, Mátéfi Áronné 20, Jákóbb Andrásné 10, Lőrintzi Kálmánné 10, Lőrintzi Albertné 20, Bodó Sándorné 20, Koronka Elekné 20, Liptai Jánosné 20, Lőrintzi Áronné 20, Német Andrásné 10, Fekete Józsefné 20, Mátéfi Józsefné 40, Lőrintzi Dánielné özv. 20 krt, Lőrintzi Péterné K. 1 frt, Lőrintzi Györgyné 20, Lőrintzi Péterné Gy. 20, Lőrintzi Domokosné 20, Lőrintzi Dénesné 40, Lőrintzi Mihályné 20, Gagy Mózesné 20, özv. Istvánni Lajosné 50, Lőrintzi Péterné m. 20, ifj. Gagy Józsefné 20, Agh Mihályné 50, Vas Miklósné 60, Ilyés Juliánna 50, Kovács Józsefné 20, Szócs Zsigmondné 10, Vas Mózesné 30, László Sándorné 20, Kereső Dénesné 20, özv. Lőrintzi Sándor 10, özv. Szepesi Mihályné 10 krt, összesen 20 frt 5 kr.

M-Andrásfalva, mint leány-megye. Zöld Ádámné 1 frtot, id. Gagy Józsefné 50, Tiboldi Péterné 40, Fazakas Andrásné 20, Nagy Mózesné 10, Nagy Istvánné 10, Nagy Sándorné pat. 20, Kereső Jánosné 20, Fazakas Györgyné 10, Nagy Jánosné 20, Gagy Józsefné 5, Réti Jánosné 10, Fazakas Anikó 10, Török Pálné 10, Fazakas Józsefné 10, Egyedfi Józsefné 10, Geller Györgyné 10, Nagy Sándorné, orsz. 50, Szathmári Györgyné 10, Szathmári Sándorné 10, Réti Sándorné 10, Dersi Mihályné 10, Nagy Sándorné, rét. 10, Csegezi Mózesné 20 krt, összesen 4 frt 85 kr. — A tisztelt adakozók az egyház nevében fogadják köszönetemet. Péterfi Samu, helybeli unitárius pap.